KAMERBRIEF STAAT VAN DE UNIE 2023

Chapeau

Terugblik
In 1989 luidde de val van de Berlijnse Muur een periode van hoop en herstel in, van Europese eenwording en geopolitieke ontspanning. Mogelijk zullen historici in de toekomst concluderen dat het jaar 2022 een even betekenisvol kantelpunt in de Europese geschiedenis markeerde. Door de Russische invasie van Oekraïne keerde interstatelijke oorlog terug naar ons continent. In die realiteit bevindt Europa zich nog steeds. Dat is niet alleen een rechtstreekse bedreiging voor de Oekraïners, maar ook voor de vrede, stabiliteit en veiligheid van de Europese Unie. Geopolitiek blijft vaak een abstract begrip, maar door de hoge energieprijzen, de opvang van Oekraïense vluchtelingen in alle Europese lidstaten, historische inflatie en nucleaire dreiging is de huidige crisis voor iedereen voelbaar.

De daadkracht en solidariteit waarmee de EU en haar lidstaten deze bedreiging beantwoordden, was en is ongekend. Met historisch sterke sanctiepakketten tegen Rusland en krachtige militaire, humanitaire en financiële steun aan Oekraïne betrad de EU een nieuw, geopolitiek terrein. Door het kandidaat-lidmaatschap te verstrekken aan Oekraïne, Moldavië en Bosnië en Herzegovina, en door Georgië hier uitzicht op te bieden, stelde de Unie een duidelijke visie van vrede en vooruitgang tegenover het Russische alternatief van oorlog en vernietiging. Zodoende heeft de EU het afgelopen jaar belangrijke stappen gezet tot verdere geopolitieke volwassenwording.

De EU-lidstaten zijn en blijven verenigd door het gezamenlijke streven naar vrijheid, veiligheid en welvaart. Onze gedeelde waarden van democratie, de rechtsstaat en fundamentele rechten vormen hiervoor de basis. Het geloof daarin hebben de EU-lidstaten bevestigd door zich ruimhartig te tonen in de opvang van Oekraïense vluchtelingen, en door solidair te blijven in het gezamenlijke streven naar betaalbare energie en basisbehoeften. Daar waar meningsverschillen bestaan worden die binnen het gepaste gremium opgelost. Want uiteindelijk zijn alle lidstaten verenigd door de overtuiging dat samenwerking het beste antwoord op agressie is.

Vooruitblik
Met het binnentreden van 2023 zijn er tal van uitdagingen voor de EU. De Russische agressie tegen Oekraïne zal het tweede jaar ingaan en ook vragen de aanhoudende spanningen tussen de VS en China om aandacht. Dit dwingt de EU om zich verder te positioneren als machtspolitieke speler op het wereldtoneel en daarbij te investeren in haar defensie en eigen concurrentiekracht. Het versnellen van de groene en digitale transitie is hiervoor cruciaal. Het klimaat verandert en het wordt met de dag urgenter maatregelen te nemen die het tij keren. De noodzaak van de energietransitie is door de oorlog alleen maar groter geworden. De Russische agressie heeft de Europese afhankelijkheid van fossiele energie pijnlijk blootgelegd, en onderstreept daarmee het grote belang van alternatieve, schone en duurzame energiebronnen.

2023 is bovendien het laatste volledige jaar van het Europees Parlement en de Europese Commissie in huidige samenstelling. In 2024 gaan de Europese burgers naar de stembus. 2023 is daarmee een verbindingsjaar tussen de huidige en de volgende Europese politieke cyclus. Het kabinet zal zich blijven inzetten voor een sterke EU van sterke lidstaten en sterke instellingen waarbij drie dwarsdoorsnijdende thema's de paraplu vormen: de Unie als geopolitieke speler, opwaartse sociale en economische convergentie, en rechtsstatelijkheid en goed bestuur.

De Unie als geopolitieke speler
De EU is het primaire handelingspodium van Nederland op buitenlandpolitiek terrein. Zoals blijkt uit de gezamenlijke Europese reactie op de Russische invasie van Oekraïne: samen staan we sterker. Alleen door onze krachten te bundelen kunnen we onze belangen effectief behartigen, opkomen voor onze kernwaarden, en inspelen op ontwikkelingen in een

verhardende internationale omgeving. Dat veronderstelt dat de Unie in staat is om eensgezind, snel en daadkrachtig op te treden op het wereldtoneel. Het kabinet is daarom voorstander van het verder vergroten van het handelingsvermogen van de Unie door de effectiviteit van het Gemeenschappelijk Buitenland- en Veiligheidsbeleid (GBVB) en het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB) te versterken, en het instrumentarium daarvan uit te breiden. Dit past bij de geopolitieke volwassenwording, en het kabinet zal zich inzetten om deze lijn te bestendigen. Het kabinet zal met eigen voorstellen komen om de geopolitieke ambities van de Unie verder vorm te geven.

Het kabinet zet daarbij onder andere in op het meer strategisch gebruiken van het economische gewicht van de EU en het versterken van haar economische weerbaarheid door de open strategische autonomie te vergroten. Hiervoor is het wenselijk dat de EU meer investeert in de eigen economische en buitenlandpolitieke kracht en haar militair handelingsvermogen, en ongewenste strategische afhankelijkheden terugdringt of de risico's ervan mitigeert teneinde publieke belangen te borgen.[1] In de huidige geopolitieke context is duidelijk zichtbaar dat wederzijdse afhankelijkheid niet per definitie stabiliteit teweegbrengt. Beïnvloeding vindt in toenemende mate plaats via economische instrumenten. De EU heeft de grootste interne markt ter wereld, en moet deze waar nodig effectief inzetten. De sanctiemaatregelen tegen Rusland onderstrepen de geopolitieke potentie van de economische macht van de Unie. Deze markt- en regelmacht kan en moet in de toekomst meer strategisch ingezet worden.

Ook op het gebied van migratie moet de EU haar gewicht en instrumenten gericht inzetten. Ongecontroleerde irreguliere migratie naar de EU legt structurele zwakheden van de EU bloot en ondermijnt het draagvlak voor asiel in de lidstaten terwijl het bieden van bescherming aan hen die daar recht op hebben, belangrijk blijft. Het is essentieel dat de EU effectieve afspraken met landen van herkomst en transit maakt en zo meer grip krijgt op instroom en terugkeer.

Opwaartse sociale en economische convergentie
Om haar economisch gewicht effectief te benutten heeft de Unie een veerkrachtige en weerbare economie nodig die concurrerend is op wereldschaal. De Europese economie heeft grote ambities: we willen het eerste klimaatneutrale continent worden, we willen koploper zijn in nieuwe technologieën en leidend zijn in de digitale transitie. Dit vergt een ongekende versnelling van de groene en digitale transitie, met een andere rol voor de overheid en voor de private sector. De implementatie van het Fit-for-55-pakket en *REPowerEU* zijn hierbij essentieel.

Om weerbaar te zijn moet de Europese economie afhankelijkheden of de risico's ervan terugdringen. De kern van open strategische autonomie is dat de Europese weerbaarheid versterkt wordt en publieke belangen geborgd, terwijl ook het open karakter van onze economie behouden blijft. Een economische middenweg die inmiddels brede weerklank vindt binnen de Unie. In dit licht moeten cruciale industrieën en productieketens in de EU worden versterkt, bestaande ongewenste afhankelijkheden afgebouwd, en nieuwe worden voorkomen. Dit is met name urgent voor essentiële producten en technologieën zoals energie en halfgeleiders, maar ook voor bijvoorbeeld medische producten.

Nederland heeft veel van zijn welvaart te danken aan een open economie. Daarom is het van groot belang dat de interne markt – het kroonjuweel van Europese samenwerking dat in 2023 dertig jaar bestaat – die openheid blijft garanderen. De tijd is rijp om nog meer ongerechtvaardigde belemmeringen weg te nemen en het gelijk speelveld beter te borgen. Een sterke interne markt is een eerlijke en duurzame markt, met concurrentie op innovatie en kwaliteit en niet op sociale bescherming. Solide overheidsfinanciën en structurele hervormingen zijn randvoorwaarden voor een dynamische Europese economie, evenals innovatie en kwalitatief goed onderzoek en onderwijs.

[1] Kamerstuk 35982-9

Rechtsstatelijkheid en goed bestuur
De EU is een waardengemeenschap. Deelname aan de Europese samenwerking veronderstelt het volledig onderschrijven, naleven en uitdragen van de kernwaarden van de Unie: eerbied voor de menselijke waardigheid, vrijheid, democratie, gelijkheid, de rechtsstaat en eerbiediging van de mensenrechten. Op initiatief van het kabinet wordt in de Europese Unie aandacht besteed aan mensenrechten, inclusie en diversiteit bij de organisatie van internationale sportevenementen. De agressie van Rusland in Oekraïne heeft zeer schrijnend aangetoond dat we deze waarden moeten koesteren en beschermen. De kernwaarden van de Unie voor lief nemen is geen optie; de EU moet voortdurend waakzaam blijven en daadkrachtig optreden tegen niet te rechtvaardigen inperkingen. Het kabinet staat voor een Unie gebaseerd op rechtsregels, een Unie waarin we afspraken nakomen. Dat is een waarde waarop de Unie berusten dus ook een voorwaarde voor Europese samenwerking op basis van vertrouwen.

Het kabinet ondersteunt de Unie in dit optreden en zet zich ook in 2023 actief in om schendingen van de beginselen van de democratische rechtsstaat te signaleren en te bestrijden. Het kabinet zal de Commissie blijven aansporen om alle mogelijke instrumenten te benutten. Hierbij kan bijvoorbeeld gedacht worden aan het dichtdraaien van de geldkraan via de MFK-rechtsstaatverordening of aan het starten van een inbreukprocedure wanneer onafhankelijke rechtspraak of rechten van de lhbtiq+-gemeenschap in een lidstaat bedreigd worden. Ook heeft het kabinet oog voor het voorkomen en bestrijden van corruptie, georganiseerde criminaliteit en hybride dreigingen, omdat deze een sterk ondermijnend effect in de samenleving hebben. Het kabinet dringt verder bij de Commissie en de lidstaten aan op het naleven van afspraken over asiel en migratie in de Unie. Het goed functioneren van het Dublinsysteem, het respecteren van fundamentele rechten bij grensbeheer en een toekenning van bescherming en opvang aan wie daar recht op heeft, zijn prioriteit. Het kabinet streeft ook naar voortgang op het Asiel- en Migratiepact, waarbij verantwoordelijkheid en solidariteit met elkaar in balans moeten zijn.

Ten slotte verdient democratische legitimiteit op EU-niveau aandacht. Het kabinet maakt dan ook werk van het opvolgen van de aanbevelingen uit de Conferentie voor de Toekomst van Europa. Omdat 95% van de aanbevelingen binnen het kader van de huidige EU-verdragen kan worden gerealiseerd, zijn concrete resultaten binnen handbereik. Het kabinet verwelkomt verder ook voorstellen die de transparantie en de democratische legitimiteit van de Unie versterken. Voorbeelden hiervan zijn een verbeterd systeem van *spitzenkandidaten* en de oprichting van een onafhankelijke instantie voor ethiek. Naar aanleiding van de recente corruptieaantijgingen in het Europees Parlement kondigde de Commissie aan in 2023 met een voorstel te komen voor een dergelijke instantie.

Tot slot
De EU is essentieel voor Nederland. De EU kan alleen slagen als deze democratisch wordt gedragen. Nederlandse burgers moeten daarom hun mening kunnen vormen over hoe de EU kan verbeteren, of wat juist behouden moet blijven. Hiervoor is het belangrijk dat de Nederlandse overheid zich inspant om burgers te informeren over de EU en de Nederlandse inzet daarbinnen. Het kabinet ziet dit dan ook als een kerntaak. In 2023 zal het kabinet de informatievoorziening via algemene kanalen (zoals Rijksoverheid.nl) blijven voeden. Daarnaast gaat het kabinet het komende jaar het gesprek aan met Nederlanders over actuele EU-thema's. Deze gesprekken zijn een voortzetting van de burgerdialogen van *Kijk op Europa* die plaatsvonden in het kader van de Conferentie voor de Toekomst van Europa. Ervaringen hiermee tonen dat burgerdialogen een goede bron zijn voor het delen én ophalen van informatie, en mensen een gepaste gelegenheid bieden om mee te praten.

In 2023 zal het kabinetsvoorstel voor de zogenaamde Europawet het daglicht zien. De Europawet beoogt de afspraken over het delen van EU-informatie met de beide Kamers wettelijk te verankeren. Het belang van goede informatievoorziening kan niet vaak genoeg onderstreept worden. Alleen wanneer het kabinet volledig en tijdig informeert, kan het parlement de democratische controle goed uitoefenen.

Een Europese Green Deal
In het afgelopen jaar zijn grote stappen gezet om de ambities van de Green Deal te realiseren. Onder leiding van het Tsjechisch voorzitterschap, kwamen de Raad en het Europees Parlement tot een akkoord op een groot aantal voorstellen van het Fit-for-55 pakket[2], wat de klimaatambities voor 2030 een stap dichterbij brengt. Het kabinet is zeer tevreden met de voorlopige akkoorden die zijn bereikt, aangezien deze aansluiten bij de Nederlandse inzet.[3] Een aantal belangrijke voorstellen, zoals de richtlijnen hernieuwbare energie en energiebesparing, methaanverordening bevinden zich inmiddels in de triloogfase en zullen naar verwachting begin dit jaar worden afgerond. Het is nu zaak deze wetgeving ook nationaal te implementeren. Ook kwamen de instellingen tot een akkoord op de ontbossingsverordening, waarmee ontbossing en bosdegradatie die door consumptie en productie in de EU worden veroorzaakt, wordt tegengegaan.

De Commissie presenteerde afgelopen tijd ook een groot aantal voorstellen om de andere ambities van de Green Deal te realiseren, zoals voorstellen op het gebied van de nulverontreinigingsambitie, circulaire economie en biodiversiteit. Het is aan het Zweeds en Spaans voorzitterschap om deze voorstellen zo ver mogelijk af te ronden, voor de verkiezingen van het Europees Parlement in 2024.

Klimaat
Op 30 november 2022 heeft de Commissie een voorstel voor een Europees regelgevingskader voor de certificering van koolstofverwijdering gepresenteerd, waarvoor de onderhandelingen in 2023 zullen plaatsvinden. Het kabinet verwelkomt de ontwikkeling van een Europees regelgevingskader voor de certificering van koolstofverwijdering, omdat dit de nodige inzet op hoogwaardige koolstofverwijdering kan bevorderen. Het kabinet is van mening dat een dergelijk kader robuuste en transparante waarborgen moet hebben op het gebied van monitoring, rapportage en verificatie en dat bij deze certificering alleen daadwerkelijke koolstofverwijdering wordt meegeteld, waarin geen ruimte is voor vermeden emissies.

In de EU klimaatwet werd aangekondigd dat de Commissie ook een voorstel zal doen voor een 2040-reductiedoel, als tussendoel naar klimaatneutraliteit in 2050. Het komend jaar zal het voorbereidende werk hiervoor gestart worden; in 2024 wordt een voorstel verwacht. Het kabinet is voornemens actief bij te dragen aan deze discussie, want ook na 2030 is het nodig om ambitieus door te gaan met CO_2-reductie met het oog op klimaatneutraliteit in 2050.

Energieprijzen
In de context van de oorlog in Oekraïne en de daaropvolgende verminderde leveringen van Russisch gas, stond 2022 op energiegebied grotendeels in het teken van stijgende energieprijzen en de gasleveringszekerheid. In dit verband zijn op basis van artikel 122 VWEU verschillende noodverordeningen aangenomen in de EU, die onder andere toezien op het verplicht vullen van de gasopslagen, het besparen van gas en elektriciteit, het afromen van overwinsten van energieproducenten, gezamenlijke gasinkoop en de introductie van een marktcorrectiemechanisme op de gasbeurs. Uw Kamer is hierover in verschillende brieven geïnformeerd.

De ontwikkelingen in 2023 zullen naar verwachting op hoofdlijnen langs vier pijlers verlopen. Ten eerste zal gekeken worden naar de implementatie en mogelijke verlenging van de reeds getroffen noodmaatregelen. Ten tweede zal de Commissie een wetgevend voorstel presenteren voor de hervorming van de elektriciteitsmarkt. Het kabinet streeft hierbij naar behoud van een goed functionerende interne markt met voldoende investeringsprikkels.

2 De Raad en het EP kwamen tot een akkoord op de volgende voorstellen: CO2-normen voor lichte voertuigen, Effort Sharing Regulation (ESR), de landgebruiksverordening (LULUCF), de bijmengverplichting voor de luchtvaart, het emissiehandelssyteem (ETS), inclusief luchtvaart en zeevaart, en het ETS voor gebouwde omgeving en wegtransport, Social Climate Fund (SCF) en Carbon Border Adjustment Mechanism (CBAM).

3 Kamerstuk 21 501-08, nr. 889

Het is daarbij van belang dat het aandeel hernieuwbare energie verder kan blijven groeien en toegankelijk wordt voor zoveel mogelijk consumenten tegen betaalbare prijzen. Daarbij dient consumentenbescherming ook versterkt te worden.

De derde pijler betreft de gasleveringszekerheid en voorbereiding voor de aankomende winter. Door het grotendeels wegvallen van de Russische Federatie als leverancier van fossiele brandstoffen (met name gas), dienen andere importpartners te worden gevonden om de leveringszekerheid te borgen. Op de korte termijn gaat het hierbij met name om de levering van LNG. Het is van belang om samen met de Commissie en andere lidstaten door middel van energiediplomatie met betrouwbare partners duurzame energierelaties op te bouwen en te bestendigen, waar mogelijk via het EU Energieplatform. Ook kan via dit platform gekeken worden naar de inkoop van waterstof.

De vierde pijler ziet op het versnellen van de energietransitie. Zo vinden naar verwachting onder het Zweedse Voorzitterschap trilogen plaats over de herziening van de hernieuwbare energierichtlijn, de energie-efficiëntierichtlijn en de richtlijn energieprestaties van gebouwen, en de methaanverordening, allen onderdeel van het Fit-for-55-pakket. Het Zweeds voorzitterschap streeft bij de hernieuwbare energierichtlijn en de energie-efficiëntierichtlijn naar een akkoord in de trilogen. Daarnaast zal gestreefd worden naar een algemene oriëntatie op het decarbonisatiepakket voor de gas- en waterstofmarkt. De onderhandelingen over de richtlijn energiebelastingen verlopen traag, mede vanwege terughoudendheid bij lidstaten om afspraken te maken over energiebelastingen gezien de hoge energieprijzen. Tevens wordt een wetgevend voorstel van de Commissie voor een Waterstofbank verwacht; een fonds waarmee de uitrol van waterstof verder gefinancierd kan worden. In het verlengde daarvan is het ook van belang de waterstof *backbone* verder uit te bouwen om grensoverschrijdende waterstofhandel mogelijk te maken, o.a. door het ombouwen van bestaande gasinfrastructuur. Het kabinet stelt zich ambitieus op en wil, in Europees verband, samenwerken aan verdere uitrol van waterstof en wind op zee, maar ook aan het verder versterken van interconnectiviteit tussen lidstaten.

Milieu
De nulverontreinigingsambitie[4] (ZPA: '*Zero Pollution Action Plan'[5])* en het Actieplan Circulaire Economie[6] (CE) zijn twee belangrijke bouwstenen om stappen te zetten op het gebied van milieu onder de Green Deal. De Commissie heeft beide actieplannen voortvarend verder uitgerold in het afgelopen jaar. Op 26 oktober jl. heeft de Commissie een nieuw pakket aan voorstellen onder de ZPA gepresenteerd. De voorstellen omvatten regels voor de aanpak van industriële emissies[7], oppervlakte- en grondwaterverontreiniging[8], verbetering van de luchtkwaliteit[9] en de zuivering van stedelijk afvalwater[10]. Dit zijn belangrijke voorstellen om de weg naar nul-verontreiniging in 2050 te verwezenlijken, een doel dat het kabinet onderschrijft. Het kabinet kijkt uit naar de verdere vertaling van de ZPA, zoals de voorstellen voor een herziening van de EU-regels omtrent de toegang tot chemische gegevens, en de langverwachte herziening van de Registratie, Evaluatie, Autorisatie en restrictie van Chemische stoffen (REACH)verordening, die voor presentatie in 2023 staan gepland. Het kabinet kijkt tevens uit naar het voorstel voor een Richtlijn Bodemgezondheid die in het tweede kwartaal van 2023 gepresteerd zal worden en deel uitmaakt van de onder het ZPA vallende Europese Bodemstrategie voor 2030. Het kabinet verwelkomt dit voorstel en zal inzetten op een risicogericht, regelgevend kader dat rekening houdt met regionale verschillen en oog heeft voor effectiviteit, proportionaliteit en subsidiariteit.

[4] Kamerstuk II, 2021–2022, 22 112, nr. 3157
[5] COM(2021) 400 final
[6] COM (2022) 140, Kamerstuk II 2019-20, 22 112, nr. 2865
[7] COM(2022) 156 final/3
[8] COM (2022) 540, Kamerstuk II 2022-23, 22112, nr. 3587
[9] COM (2022) 542, Kamerstuk II 2022-23, 36 246, nr. 5
[10] COM (2022) 541, Kamerstuk II 2022-23, 22112, nr. 3570

In het kader van het Actieplan Circulaire Economie heeft de Commissie dit jaar twee pakketten met wetsvoorstellen gepresenteerd op het gebied van duurzaam productbeleid[11], het tegengaan van verontreiniging door grote industriële installaties[12], verduurzaming van de volledige keten van verpakkingen en tegengaan van verpakkingsafval[13], en de EU-strategie voor duurzaam en circulair textiel gepresenteerd.[14] Deze voorstellen sluiten op hoofdlijnen goed aan op de doelstellingen geformuleerd in het Rijksbrede Programma Circulaire Economie[15] betreffende nieuwe producten circulair ontwerpen en het gebruikmaken van zoveel mogelijk duurzaam geproduceerde, hernieuwbare grondstoffen. Het kabinet zet in op spoedige afronding van alle lopende onderhandelingen, en kijkt uit naar de verschillende nog te presenteren voorstellen onder het EU Actieplan CE, zoals het voorstel voor de verordening duurzaamheidsclaims en de verordening inzake etikettering van textielproducten.

Mobiliteit
De EU heeft als doel gesteld om de CO_2-uitstoot van de transportsector in 2050 met 90% te reduceren t.o.v. van 1990. In 2022 zijn daartoe reeds grote stappen gezet via het *Fit-for-55* pakket. Het kabinet zet erop in dat de transportvoorstellen uit dit pakket in 2023 worden afgerond.[16] Ook presenteerde de Commissie haar voorstel betreffende Euro 7[17], een belangrijk voorstel voor strengere emissiestandaarden voor voertuigen. Het kabinet verwelkomt het voorstel, dat voertuigemissies beperkt en zodoende ook bijdraagt aan de verbetering van de luchtkwaliteit. Daarmee sluit het voorstel aan bij de Nederlandse ambities in het Schone Lucht Akkoord[18]. Tegelijkertijd kijkt het kabinet uit naar de aangekondigde voorstellen voor 2023, zoals de voorstellen in het 'Vergroening van vrachtverkeer' pakket als ook het voorstel voor een herziening van de Richtlijn gecombineerd transport en het voorstel om de zakelijke vloot te verduurzamen. Deze voorstellen zullen groenere en efficiëntere transportoplossingen aanmoedigen. Tot slot kijkt het kabinet op het gebied van digitalisering uit naar een aantal voorstellen dat kan helpen bij het bereiken van de klimaatdoelstellingen voor transport zoals het initiatief om een Europese dataruimte voor mobiliteit te ontwikkelen.

Landbouw, voedsel en natuur
Om de natuur en biodiversiteit te beschermen en te herstellen presenteerde de Commissie een voorstel voor een verordening Natuurherstel[19], met verschillende, bindende doelstellingen en verplichtingen. Het kabinet onderschrijft de doelen in het voorstel, maar stelt dat het voorstel op onderdelen verder gaat dan het kabinet op dit moment wenselijk, uitvoerbaar en realistisch acht. In de onderhandelingen die in 2023 over dit voorstel plaatsvinden, zal Nederland inzetten op alternatieve manieren die minder stringent zijn dan de plannen in het voorstel, maar wel meer ruimte bieden aan de individuele omstandigheden van lidstaten. In de onderhandelingen zal het kabinet gebruik maken van de uitkomsten van de *quick scan* en *impact assessment*.

Het kabinet wil dat voortgang wordt geboekt in de besprekingen over het voorstel van de Europese Commissie voor een verordening duurzaam gebruik gewasbeschermingsmiddelen, om tempo te blijven maken in het verminderen van de afhankelijkheid van chemische gewasbeschermingsmiddelen en het bevorderen van de toepassing van geïntegreerde gewasbescherming. Bij geïntegreerde gewasbescherming ligt de nadruk op preventie van ziekten en plagen en gebruik van niet-chemische middelen en methoden. Daarnaast zal het kabinet in Europees verband blijven inzetten op het verbeteren van de toelatingscriteria voor gewasbeschermingsmiddelen, bijvoorbeeld voor laag risico stoffen.

---

[11] COM (2022) 142, Kamerstuk II 2021-22, 22 112, nr. 3422
[12] COM (2022) 156/2, Kamerstuk II 2021-22, 22 112, nr. 3416
[13] COM (2022) 677, Kamerstuk II 2022-23, 2023Z01300
[14] COM (2022) 141, Kamerstuk II 2021-22, 22 112, nr. 3423
[15] Kamerstuk II 2015-16, 32 852, Kamerstuk II 2015-16, 33 043, nr. 33
[16] De transportvoorstellen zijn: de Alternative Fuels Infrastructure Regulation (AFIR), ReFuel Aviation en FuelEU Maritime.
[17] COM(2022) 586, Kamerstuk II 2022-23, 22112, nr. 3582
[18] Kamerstuk II 2019-20, 30 175, nr. 343
[19] Kamerstuk II, 2021–22, 22 112, nr. 3528, Kamerstuk II, 2021–22, 22 112, nr. 3530.

Nederland is een van de lidstaten die veelvuldig heeft gepleit bij de Commissie voor een voorstel om het gebruik van zogenoemde 'New Genomic Techniques' (NGTs) in de plantenveredeling te vereenvoudigen. Het kabinet is dan ook verheugd dat de Commissie in 2023 een wetgevend voorstel zal presenteren. Het kabinet zet zich in Europa proactief in voor een voorstel waarin veilig gebruik van de technieken, uitvoerbaarheid en een gelijk speelveld vooropstaan.

De Commissie zal de komende tijd aandacht blijven geven aan de effecten van nutriënten (met name stikstof en fosfor) in het milieu als gevolg van overmatig gebruik van deze meststoffen en het feit dat niet alle in de landbouw gebruikte nutriënten daadwerkelijk door de planten worden opgenomen. De Commissie heeft in de van-Boer-tot-Bord en Biodiversiteitsstrategie maatregelen aangekondigd om nutriëntenverliezen met ten minste 50% terug te dringen en er tegelijkertijd voor te zorgen dat de bodemvruchtbaarheid niet verslechtert. De Commissie zal daartoe in 2023 een actieplan presenteren om nutriëntenverontreiniging bij de bron aan te pakken en de duurzaamheid van de landbouw te vergroten. Nederland zal blijvend aandacht vragen voor de ontwikkeling van methoden om de efficiënte recycling van nutriënten uit organisch afval uit te breiden tot hernieuwbare bio-gebaseerde bemestingsproducten, die kunstmest kunnen vervangen.

Mondiaal
Het kabinet is ervan overtuigd dat het essentieel is om het huidige EU klimaatleiderschap internationaal uit te dragen om het mondiale doel van 1,5-graad opwarming binnen bereik te houden. Het kabinet draagt actief bij aan EU-klimaatdiplomatie en implementatie van internationale afspraken, onder meer uit COP-conclusies, conform de Raadsconclusies over klimaat- en energiediplomatie.[20] Ter ondersteuning daarvan is Nederland sinds najaar 2022 lid van de Group of Friends for an Ambitious EU Climate Diplomacy. Tijdens de klimaattop COP27 in Sharm-el-Sheikh heeft de EU zich hard gemaakt voor aangescherpte ambities en fungeerde de EU als bruggenbouwer. Nederland speelde, namens de EU, een belangrijke rol in deze onderhandelingen, onder andere door actief de samenwerking op te zoeken met progressieve kleine eilandstaten. In de aanloop naar en tijdens COP28 zullen Nederland en de EU deze leiderschapsrol blijven voortzetten opdat er meer politiek commitment komt om de klimaatambities te verhogen.

Als co-voorzitter van de VN 2023 Waterconferentie in maart volgend jaar plaatst Nederland water in het hart van klimaatactie. Het kabinet zet onder andere via de EU extra in op een hoog ambitieniveau van de Water Actie Agenda en het aanjagen van de uitvoeringsagenda op klimaatadaptatie (onder meer via Nationale Adaptatie Plannen).

De EU en EU lidstaten sporen derde landen aan om hun klimaatambitie te verhogen en hun nationale transitie te versnellen. Nederland stimuleert internationale samenwerking via Team Europe initiatieven en middels het externe financieringsinstrumentarium van de EU, het Neighborhood, Development and International Cooperation Instrument (NDICI) waarvan 30% gereserveerd is voor bijdragen aan klimaatdoelstellingen. In dit kader waardeert het kabinet het grote aandeel van klimaat-gerelateerde programma's onder het *European Fund for Sustainable Development Plus*; een garantiefaciliteit gericht op private sector mobilisatie en impactvolle financiering. Daarnaast is in het BNC-fiche over de Europese Internationaal Maatschappelijk Verantwoord Ondernemen (IMVO-)wetgeving opgenomen dat het kabinet streeft naar een brede invulling van de klimaatbepalingen.

[20] https://www.consilium.europa.eu/en/press/press-releases/2021/01/25/council-adopts-conclusions-on-climate-and-energy-diplomacy/

Een Europa dat klaar is voor het digitale tijdperk

De Commissie voert met haar digitale Agenda een ambitieuze wetgevings- en investeringsagenda, met als doel een digitale transitie naar Europese waarden en een versterking van de Europese digitale autonomie. Hierbij staat een mensgerichte, transparante en veilige digitale transitie centraal, die de positie van burgers en bedrijven versterkt. Deze ambitieuze en waardengedreven digitale agenda sluit goed aan bij de ambities van het kabinet. De EU is er inmiddels in geslaagd de onderhandelingen over een aantal omvangrijke wetgevingsvoorstellen af te ronden, zoals de Digital Markets Act, de Digital Services Act en de Netwerk- en Informatiebeveiligingsrichtlijn (NIS2), en wil daarmee mondiaal de standaard zetten. Ook zal de triloog van start gaan over de AI-Act en de herziening van de eIDAS-verordening. Daarnaast lopen nog onderhandelingen over bijvoorbeeld de Dataverordening en de *Cyber Resilience Act*. Ook volgen nog voorstellen op het gebied van connectiviteit en de bestrijding van online piraterij van *live-content*. Eveneens zal er aandacht zijn voor digitale vaardigheden in het Jaar van de Vaardigheden 2023.

Digitale autonomie
Om de digitale transitie te benutten en onze publieke belangen en toekomstige welvaart te waarborgen, streeft de EU naar een weerbare en veerkrachtige digitale economie en samenleving. Nieuwe digitale technologieën zijn in toenemende mate bepalend om concurrerend te kunnen blijven en voor het uitoefenen van mondiale invloed. Grootschalige investeringen van China en de VS in digitale sleuteltechnologieën, toenemend protectionisme en geopolitieke concurrentie, groeiende macht van grote technologiebedrijven, tekorten aan technisch geschoold personeel, en uiteenlopende (cyber)dreigingen zetten de digitale autonomie van de EU onder druk. Het kabinet verwelkomt daarom het digitaal decennium beleidsprogramma van de Commissie, met concrete doelstellingen voor 2030 om de digitale transitie te realiseren. Voor de open strategische autonomie van de EU en de vermindering van risicovolle strategische afhankelijkheden dient de EU haar geopolitieke positie en concurrentievermogen op digitaal en technologisch gebied te versterken. Daarvoor moeten we onze basis op orde houden: goed functionerende markten, een goed kennis- en onderzoeksysteem, en een betrouwbare, hoogwaardige en veilige digitale infrastructuur. Daarbij moeten burgers, bedrijven en (kennis)instellingen digitaal weerbaar worden en moeten we bouwen aan de benodigde competenties en menselijk kapitaal om de ambities voor de digitale transitie te realiseren en waar mogelijk een koplopersrol te vervullen in digitale sleuteltechnologieën zoals kwantum en AI. Daarnaast investeert de Commissie met fondsen als *Horizon*, *Digital Europe* en *Connecting Europe Facility* in Europese competenties op het terreinen van digitale technologie. Ook de *Recovery and Resilience Facility*, waarvan digitalisering een belangrijk onderdeel is, draagt hieraan bij.

Internationale samenwerking
Ook verwelkomt het kabinet de stappen in het digitale buitenlandbeleid van de EU om de samenwerking met derde landen versterken. In de Raad is gesproken over digitale diplomatie, die moet bijdragen aan de bescherming van de Europese normen en waarden, de Europese cyberveiligheid en -weerbaarheid, en het Europese concurrentie- en innovatievermogen.[21] Nederland hecht waarde aan strategische partnerschappen, zoals de versterkte samenwerking met de Verenigde Staten via de *EU-US Trade and Technology Council (TTC)*.

Digitale vaardigheden
Digitale vaardigheden zijn cruciaal voor een inclusieve en succesvolle digitale transitie. Europese bedrijven hebben moeite personeel te vinden met de benodigde vaardigheden – zowel ICT-specialisten als mensen met algemene digitale kennis. In de context van het Jaar van de Vaardigheden 2023 zal er extra aandacht zijn voor om- en bijscholing in digitale vaardigheden. De Commissie voerde in 2022 een gestructureerde dialoog met lidstaten over digitaal onderwijs en vaardigheden. Coherentie tussen verschillende beleidsterreinen is een belangrijk aandachtspunt om de EU-doelstellingen voor 2030 op het gebied van digitale

[21] verslag-van-de-raad-buitenlandse-zaken-van-18-juli-2022.pdf (overheid.nl)

vaardigheden te behalen. Ook zal de Commissie op basis van de genoemde dialoog en consultaties twee Raadsaanbevelingen presenteren op het gebied van digitaal onderwijs en training[22].

Artificial Intelligence (AI)
De AI-verordening heeft als doel EU-burgers vertrouwen te geven in AI door te zorgen dat veilige Al-systemen de interne markt op komen die fundamentele rechten beschermen. Evenredige en flexibele regels moeten de specifieke risico's van Al-systemen voorkomen en mitigeren. De onderhandelingen tussen de lidstaten zijn afgerond en het Europees Parlement werkt richting een akkoord in maart 2023. Daarna begint de triloogfase.

Het kabinet vindt geharmoniseerde EU-regelgeving wenselijk om de betrouwbaarheid van AI-systemen op de interne markt te borgen. Op die manier kunnen we mogelijke grensoverschrijdende risico's van AI-systemen voor gezondheid, veiligheid en fundamentele rechten, voorkomen of mitigeren. Door alleen betrouwbare AI-systemen toe te laten op de interne markt kan de EU met de AI-verordening wereldwijd de standaard zetten. Dit kan het concurrentievermogen van de EU versterken. Geharmoniseerde regels dragen er daarnaast aan bij dat AI-ondernemers in een kéér voldoen aan de regels voor een grotere markt.

Het kabinet is verheugd dat het grootste deel van de kabinetsinzet is overgenomen in het evenwichtige Raadsakkoord, bijvoorbeeld op innovatie, transparantie en mensenrechten. Ook de definitie van een AI-systeem en daarmee de reikwijdte van de verordening zijn conform kabinetsinzet.

Europese Digitale Identiteit
De herziening van de eIDAS-verordening[23] beoogt onder meer tot een raamwerk te komen voor een Europese Digitale Identiteit (EDI). Daarbinnen kunnen burgers en bedrijven met gecertificeerde, nationale (mobiele) *wallets* hun digitale (bron)identiteit en attributen, zoals diploma's en bevoegdheden, veilig, betrouwbaar en traceerbaar, zelf grensoverschrijdend delen met (semi)publieke en private organisaties - zowel online als offline. De onderhandelingen bevinden zich momenteel in de triloogfase.

Het kabinet vindt dat er een gebalanceerd akkoord is bereikt tussen de lidstaten. Hierbij is het leeuwendeel van de kabinetsinzet overgenomen, zoals de implementatietermijn, een aanbeveling voor lidstaten om de broncodes van *wallets* te publiceren, een hoog betrouwbaarheidsniveau van de wallet, alternatieven voor een uniek en persistent nummer en het onderdeel op vertrouwensdiensten. Nederland zal in de verdere onderhandelingen blijven pleiten voor een expliciet verhandelverbod en vrijwillig gebruik van de wallet. Ook hoopt het kabinet afzwakking van de verplichte erkenning van gekwalificeerde websitecertificaten te voorkomen.

Data-economie
Het kabinet zet in op het beter en veiliger gebruik van data. Hiervoor zijn duidelijke EU-kaders voor datagebruik nodig. Hiertoe is afgelopen jaar de *Data Governance*-verordening aangenomen en een voorstel voor de Dataverordening gepresenteerd. Ook is in 2022 een voorstel voor een EU ruimte voor gezondheidsgegevens (EU Health Data Space, EHDS) gepresenteerd. Naar verwachting bereikt de Raad in de eerste helft van 2023 een akkoord over de Dataverordening. Dit voorstel heeft als doel het gebruik van data te bevorderen en te verzekeren dat de waarde uit data gelijkwaardiger wordt verdeeld over de deelnemende partijen in de data-economie. De gebruiksrechten en de regie over data bij consumenten en bedrijven die het voorstel creëert, dragen bij aan een vertrouwde manier van data delen en benutten. Het kabinet is overwegend positief over het voorstel. Het kabinet zet in op voldoende afbakening van de overheidsbevoegdheid om gegevens op te vragen in gevallen van uitzonderlijke noodzaak, en op ambitieuze en robuuste maatregelen die overstappen tussen clouddiensten versimpelen en *multi-cloud* mogelijk maken. Het voorstel voor een

[22] Zie Kamerstuk 21 501-34, nr. 387.
[23] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0281&qid=1675335742597

EHDS draagt bij aan het belang om gezondheidsdata voor zowel primair als secundair gebruik veilig te kunnen uitwisselen. Met de nodige waarborgen kan dit bijdragen aan betere gezondheidszorg voor de Europese patiënt.

Cyberveiligheid
De *Cyber Resilience Act* (CRA) reguleert de cyberveiligheid van alle producten met digitale elementen. Daarmee draagt het bij aan een veiligere en beter functionerende Europese digitale interne markt en aan de cyberweerbaarheid van de EU als geheel. De CRA zet mondiaal de standaard voor de cyberveiligheid van producten. Het kabinet verwelkomt de CRA, die in grote mate tegemoet komt aan de wensen van Nederland.[24] Aandachtspunten voor Nederland zijn de waarborging van *cybersecurity* gedurende de gehele productlevenscyclus, heldere definities en reikwijdte, voldoende inzicht in hoe de CRA met andere wetgeving samenhangt en de nieuwe rol en bevoegdheden voor de Commissie en het Agentschap van de EU voor cyberbeveiliging (ENISA). Naar verwachting zal voor de zomer van 2023 een Raadspositie zijn bereikt.

Het conflict in Oekraïne onderstreept het belang van sterke samenwerking binnen de EU en de noodzaak om onze algehele cyberweerbaarheid te vergroten (zie ook het hoofdstuk Een sterker Europa in de wereld). De aangenomen NIB2-richtlijn moet de veerkracht en het reactievermogen op incidenten verbeteren van zowel de publieke als de private sector en van de EU als geheel. Ook formaliseert de NIB-2 richtlijn het EU-CyCLONe-netwerk om de reactie op grootschalige cyberbeveiligingsincidenten en -crises te coördineren. Verder beoogt de Commissie een Academie voor cyberbeveiligingsvaardigheden te introduceren om strategisch belangrijke vaardigheden te bevorderen. Gezien de huidige tekorten van cybersecuritypersoneel (zowel nationaal als Europees) zet het kabinet zich ook binnen de Nederlandse Cybersecuritystrategie (NLCS) in voor de cybersecurity-arbeidsmarkt.

Ook heeft het conflict in Oekraïne veel verschillende initiatieven binnen het EU-cyberdomein versneld. Voorbeelden daarvan zijn de in de *EU Policy on Cyber Defence* voorgestelde bevordering van een EU-infrastructuur van operationele beveiligingscentra (SOC's) en het nog op te zetten *cyber situation and analysis centre* van de Commissie. Ook worden de Europese *Computer Emergency Response Teams* (CERT-EU) uitgebreid om de Europese instellingen, organisaties en agentschappen digitaal weerbaarder te maken. Het kabinet verwelkomt deze initiatieven, maar wil tegelijkertijd de doelmatige inzet van mensen en middelen bewaken, pleiten voor samenhang en duplicatie tussen de verschillende initiatieven voorkomen.

Digitale rechtshandhaving
Het kabinet blijft zich in EU-verband inzetten voor digitale rechtshandhaving met voldoende aandacht voor effectieve digitale opsporingscapaciteiten om de toenemende dreigingen van *cybercrime* en cyberaanvallen het hoofd te bieden. Hierbij geldt: wat offline niet mag, mag ook online niet. In dat kader zal de Commissie medio 2023 met een aanbeveling komen betreffende de bestrijding van online piraterij van *live-content* (zoals sportwedstrijden en concerten). Deze zal aansturen op tijdige verwijdering van illegale *live-content*, de toepassing van dynamische blokkeerbevelen en samenwerking tussen bevoegde autoriteiten in de lidstaten. Het kabinet vindt het belangrijk online piraterij van *live-content* te bestrijden. Daarbij verwelkomt het kabinet dat het een niet-wetgevend initiatief betreft, gezien de uiteenlopende manieren waarop de handhaving in de diverse lidstaten is geregeld.

[24] Vlak voor presentatie van het CRA-voorstel heeft Nederland, samen met Duitsland en Denemarken, een gedeelde positie gepubliceerd in een non-paper over de CRA. Zie ook het op 21 oktober met de Kamer gedeelde BNC-fiche.

Een economie die werkt voor de mensen
Sinds de oorlog in Oekraïne staat het Europese concurrentievermogen voor een extra uitdaging. Gestegen energieprijzen, een lager consumentenvertrouwen, en de Amerikaanse *Inflation Reduction Act* (IRA) zetten het investeringsklimaat en daarmee de opwaartse sociaaleconomische convergentie in de EU onder druk. Het kabinet werkt samen met de Commissie en de lidstaten aan een slagvaardige, economische sterke, weerbare en concurrerende unie. De groene en digitale transities en het verminderen van risicovolle strategische afhankelijkheden zijn gezamenlijke uitdagingen die vragen om een eensgezind en daadkrachtig optreden van de Unie, met sterke economische lidstaten. Naar verwachting zal de Commissie in aanloop naar de Europese Raad van maart 2023 concrete plannen presenteren om de concurrentiekracht van de EU in groene technologieën te versterken, aan de hand van het vierpuntenplan dat in december door Von der Leyen is gepresenteerd.

Open strategische autonomie
De opdracht tot open strategische autonomie van de EU staat met de oorlog in Oekraïne en de positionering van de EU in de wereld onverminderd hoog op de agenda. Voor het kabinet staat open strategische autonomie van de EU voor het vermogen om als mondiale speler, in samenwerking met internationale partners, op basis van eigen inzichten en keuzes publieke belangen te borgen en weerbaar te zijn in een onderling verbonden wereld.[25] Hiermee raakt het thema vrijwel de gehele breedte van de Europese beleidsagenda. Het kabinet zal zich net zoals in de voorgaande jaren proactief mengen in de Europese discussie over de invulling hiervan, zeker ook in relatie tot het industriebeleid.

Geopolitieke verschuivingen noodzaken tot het versterken van onze eigen economische weerbaarheid. Daarmee groeit ook de aandacht voor EU-instrumenten die hieraan kunnen bijdragen: de *Important Projects of Common European Interests* (IPCEIs) en andere vormen van industriebeleid, wetgevingsinstrumenten zoals de *Chips Act,* de Normalisatiestrategie, en het Europese onderzoek en innovatiebeleid. Ook staat inventarisatie van risicovolle strategische afhankelijkheden hoog op de agenda. Om deze afhankelijkheden tegen het licht te houden - en waar nodig af te bouwen - heeft het Kabinet een interdepartementale Taskforce Strategische Afhankelijkheden in het leven geroepen die beleidsadvies zal uitbrengen op die economische sectoren en waardeketens waar afhankelijkheden bestaan of dreigen te ontstaan. Daarnaast blijft Nederland actief meedenken op Commissievoorstellen die bijdragen aan het mitigeren van de risico's van strategische afhankelijkheden en het vergroten van de Europese economische weerbaarheid, zoals de EU *Critical Raw Materials Act,* de *Chips Act,* IPCEIs en anti-dwang instrument. Nederland zet daarnaast in op het ontwikkelen van een gezamenlijk systeem van monitoring van strategische afhankelijkheden en versterkte kennisdeling tussen lidstaten, en tracht bij te dragen aan het Europese debat over strategische afhankelijkheden met verschillende onderzoeken en instrumenten, zoals de nationale grondstoffenscanner en de geo-economische monitor. Naast het mitigeren van de risico's van strategische afhankelijkheden moet er in dat kader ook blijvend aandacht zijn voor investeringen in nieuwe bedrijfskansen, de financiering van *startups* en *scale-ups*, de versterking van het vestigings- en investeringsklimaat. Technologisch leiderschap vergt investeringen in de ontwikkeling van eigen competenties op sleuteltechnologieën zoals AI en quantum.

Interne Markt
In september jl. heeft de Commissie een voorstel voor een interne markt-noodinstrument gepresenteerd. Dit legt het accent op een weerbare interne markt als leverancier van crisisrelevante producten en diensten, en kent overheden daarin een grote rol toe. De insteek van de Commissie lijkt daarmee voornamelijk defensief, door de interne markt te willen beschermen tegen crises en externe concurrentie. Een sterke interne markt vraagt echter niet alleen een defensieve aanpak, maar ook en vooral om een meer offensieve benadering. Dat vergt hernieuwde politieke ambitie om ongerechtvaardigde barrières weg te

[25] Als dwarsdoorsnijdend thema bij uitstek komt in deze Staat van de Unie OSA in meerdere hoofdstukken terug. De Kamerbrief Open Strategische Autonomie d.d. 8 november jl. zet het kabinetsbeleid op OSA uiteen, zie Kamerstuk 35982-9.

nemen en een gelijk speelveld te waarborgen. Het kabinet acht het van belang dat deze offensieve benadering terug komt in de mededeling van de Commissie over dertig jaar interne markt. Dit ligt in het verlengde van de Nederlandse actieagenda waarmee het kabinet de interne markt een verdere impuls wil geven. Een sterke interne markt vormt immers de basis van een weerbare EU.

Om draagvlak te behouden en te versterken moet iedereen de vruchten van de interne markt kunnen plukken. Een goed werkende interne markt is het belangrijkste middel van de EU om welvaart en banen te creëren. Europese maatregelen en adequate handhaving moeten concurrentie garanderen op innovatie en kwaliteit, en niet op arbeidsvoorwaarden- en omstandigheden of het beschermingsniveau van werknemers. Een sterke en een eerlijke interne markt gaan dan ook hand in hand. Dit draagt bij aan opwaartse sociaaleconomische convergentie en een gelijk speelveld.

Concurrentievermogen
In reactie op de energieprijzen en de IRA presenteerde Von der Leyen een vierpuntenplan om de gevolgen voor het Europese industrie te adresseren. Onderdeel hiervan is een voortdurende samenwerking en dialoog met de VS, een aanpassing en versimpeling van de steunregels, versnelling van publieke investeringen in de energietransitie en de opschaling van hernieuwbare energie. Het *Clean Tech Europe* initiatief is hier onderdeel van. *Clean Tech Europe* moet de obstakels in kaart brengen voor opschaling van productie van technologieën die bijdragen aan de energietransitie, en investeringen hierin in de EU bevorderen. Nederland steunt dit initiatief. Andere opties zijn een *sovereignty fund*, verruiming en versimpeling van de staatssteunregels, en ophoging van *RepowerEU*. Na presentatie van eventuele concrete voorstellen zal uw Kamer via de gebruikelijke procedure hier een appreciatie van ontvangen.[26]

De Commissie zet sinds haar aantreden al in op een actiever en groen industriebeleid. Ze ziet de industrie als essentieel voor de energietransitie en voor de open strategische autonomie van de Unie. In de afgelopen jaren heeft de Commissie, naast wet- en regelgeving, meerdere instrumenten ingezet. Zo zijn er nu industrieallianties opgericht voor tien strategische waardeketens. Zo heeft de Commissie deze zomer €11 miljard aan staatssteun van in totaal 16 lidstaten goedgekeurd voor innovatie- en infrastructuurprojecten in de waterstofwaardeketen.

EU Chips Act
In februari 2022 heeft de Commissie het voorstel voor de *EU Chips Act* gepresenteerd, met als doel het Europese ecosysteem voor halfgeleiders te versterken. Het kabinet steunt deze doelstelling, mede vanwege de belangrijke positie van Nederland in de Europese halfgeleiderindustrie. De *Chips Act* biedt een Europees antwoord op de geopolitieke dynamiek en de tekorten in de halfgeleiderindustrie. De *Chips Act* vermindert de risico's van ongewenste afhankelijkheden, vergroot de innovatie- en productiecapaciteit en stimuleert de opbouw van kennis en vaardigheden. Daarmee draagt de *Chips Act* bij aan een weerbare Europese economie en het toekomstig concurrentievermogen van de Europese halfgeleiderindustrie. Op 1 december jl. is een Raadspositie bereikt ten aanzien van de EU Chips Act. Ook in de triloogfase zal het kabinet zich inspannen voor een gewenst resultaat.

Kritieke grondstoffen
De urgentie van inventarisatie en mitigatie van de risico's van strategische afhankelijkheden is als gevolg van de Russische oorlog in Oekraïne verder toegenomen. Zo ook voor kritieke grondstoffen. Dit volgt onder andere uit het besef van afhankelijkheid van Russische energie, die nu in rap tempo wordt afgebouwd, terwijl in de moderne mondiale economie de waardeketens van het Europese bedrijfsleven uit een veelvoud van complexe relaties bestaan. Leidend voor de inzet van het kabinet op het vergroten van de leveringszekerheid van kritieke grondstoffen is de recent gepresenteerde nationale grondstoffenstrategie, met aandacht voor onder meer innovatie, het opschalen van Europese mijnbouw- en

[26] Zie voor een uitgebreidere appreciatie het verslag van de ER van december jl.

raffinagecapaciteit, circulaire economie, diversificatie, IMVO en het aangaan van strategische partnerschappen.[27]

Deze strategie vormt de basis voor de Nederlandse inzet op de Europese *Critical Raw Materials Act*, die de Commissie naar verwachting in maart 2023 zal presenteren. Deze verordening beoogt betere Europese monitoring van (tekort aan) kritieke grondstoffen, versnelde vergunningverlening voor mijnbouw en raffinagecapaciteit, betere toegang tot financiering en versterking van de Europese waardeketen door partnerschappen aan te gaan.

Onderzoek en innovatie
Onderzoek en innovatie, onder andere via *Horizon Europe*, zijn cruciaal voor onze toekomstige welvaart, en voor vergroening, digitalisering en versterking van het concurrentievermogen. Hierbij is de hele kennisketen van belang, van fundamenteel onderzoek tot innovatie. Ook voor onze economische veiligheid en ter vermindering van risicovolle strategische afhankelijkheden is het van belang om in Europees verband sterk te blijven inzetten op onderzoek en innovatie. Om optimaal bij te dragen aan oplossingen voor maatschappelijke en wetenschappelijke uitdagingen en het Europees concurrentievermogen, moeten we blijven investeren op basis van excellentie en impact. Daarbij zet het kabinet in op open en veilige internationale samenwerking op het gebied van onderzoek en innovatie, onder andere in de vernieuwde Europese Onderzoeksruimte. Het Commissievoorstel voor een Nieuwe Europese Innovatie Agenda legt expliciet de verbinding met het industriebeleid ter bevordering van de verduurzaming van de industrie, en stelt de ketenbenadering van onderzoek tot valorisatie centraal. In de hierop volgende Raadsconclusies is er bovendien aandacht voor fundamenteel onderzoek, kennisveiligheid, valorisatie en de bescherming van intellectueel eigendom.

Sociaal beleid
Het kabinet verwelkomt een aantal recente initiatieven van de Commissie op sociaal terrein. Het richtlijnvoorstel voor de verbetering van de arbeidsvoorwaarden bij platformwerk biedt handvatten voor de aanpak van grensoverschrijdende uitdagingen in de platformeconomie en draagt bij aan een gelijk speelveld. Het kabinet zet zich in de onderhandelingen in voor effectieve Europese regels gericht op het tegengaan van schijnzelfstandigheid bij platformwerk.

Ter bevordering van gelijkheid en inclusie op de arbeidsmarkt verwelkomt het kabinet het recente triloogakkoord op de richtlijn beloningstransparantie. De richtlijn is een goede en noodzakelijke stap in de versterking van de uitvoering en handhaving van het beginsel van gelijke beloning van mannen en vrouwen voor gelijke of gelijkwaardige arbeid.

Ook erkent het kabinet het belang van een sociaal vangnet dat voldoende en stabiele financiële steun biedt en bijdraagt aan de bestaanszekerheid van alle EU-burgers. Het kabinet verwelkomt het politiek akkoord op de Raadsaanbeveling ten aanzien van toereikende minimuminkomens, die de lidstaatbevoegdheden op het terrein van sociale bescherming respecteert en waarbij lidstaten naar eigen inzicht hun nationale sociale vangnetten en activeringsmechanismen opzetten. Het kabinet steunt de principes van de Raadsaanbeveling dat enerzijds het sociale vangnet voldoende en stabiele financiële steun behoort te bieden voor een stabiel en voldoende besteedbaar inkomen, en anderzijds dat het stelsel effectieve maatregelen bevat ten behoeve van participatie op de arbeidsmarkt.

Daarnaast heeft de Commissie een initiatief aangekondigd rond digitalisering van socialezekerheidsstelsels, aanvullend op het reeds lopende werk ten aanzien van een Europese Sociale Zekerheidspas. Het kabinet wenst, onder andere in het kader van de grensoverschrijdende fraudebestrijding, de mogelijkheden tot digitalisering van socialezekerheidsstelsels te verkennen. Daarbij bepleit het kabinet voort te bouwen op reeds bestaande systemen in Europa, garantie van de privacy van burgers en voldoende aandacht voor de implicaties voor de betrokken uitvoeringsorganisaties.

[27] Kamerbrief over Nationale Grondstoffenstrategie | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl

De EU speelt eveneens een belangrijke rol in de verbetering van de positie van arbeidsmigranten en bij het tegengaan van schijnconstructies. De Europese Arbeidsautoriteit heeft hierbij een sleutelrol, bij ondersteuning van gezamenlijke en gecoördineerde inspecties en bij informatievoorziening in landen van herkomst en bestemming. Het kabinet zal ten behoeve van goede voorlichting aan arbeidsmigranten via de Europese Arbeidsautoriteit met relevante lidstaten en betrokken partners knelpunten en behoeftes in informatievoorziening identificeren en opvolgen.

Het kabinet verwelkomt de Commissie-initiatieven op het gebied van gezond en veilig werken, zoals de recente herziening van de asbestrichtlijn. Tegelijkertijd ziet het kabinet graag meer ambitie op het gebied van bescherming van werknemers tegen gevaarlijke stoffen. Het kabinet is bereid de Commissie te ondersteunen om Europese wetgevingsinitiatieven op dit gebied te versnellen ter bescherming van werknemers.

De inzet van het kabinet is dat bovengenoemde voorstellen bijdragen aan opwaartse sociaaleconomische convergentie en een gelijk speelveld tussen lidstaten bevorderen.

Digitale euro
De Commissie zal in het tweede kwartaal van 2023 een voorstel uitbrengen over de digitale euro. De digitale euro kan helpen om in de toekomst onze strategische autonomie te vergroten in het betalingsverkeer en kan tevens zorgen dat door de overheid uitgegeven geld een centrale plek blijft houden, als aanvulling op contant geld. Een mogelijke invoering vraagt een zorgvuldige afweging en kan alleen op basis van politieke besluitvorming. De beginvraag voor het kabinet bij een invoering van de digitale euro is in ieder geval dat er duidelijke voordelen moeten zijn voor consumenten, bedrijven en de bredere economie. Cruciale voorwaarden voor het kabinet zijn dat de privacy is gewaarborgd, dat er overeenstemming is met het anti-witwasraamwerk, dat er waarborgen zijn voor de financiële stabiliteit en dat programmeerbaarheid van de digitale euro onmogelijk moet zijn.[28]

Bankenunie
Nederland heeft in 2021 het akkoord over vervroegde invoering van de gemeenschappelijke achtervang voor het bankenresolutiefonds geratificeerd. De gemeenschappelijke achtervang zou begin 2022 worden ingevoerd, maar heeft nog niet plaatsgevonden. Duitsland heeft onlangs het ESM-verdrag en de overeenkomst betreffende de overdracht en mutualisatie van de bijdragen aan het gemeenschappelijk afwikkelingsfonds (de IGA) geratificeerd. Italië heeft de wijzigingsovereenkomst nog niet geratificeerd. Op dit moment is onduidelijk wanneer Italië de ratificatie zal afronden en de achtervang in werking zal treden.

In 2022 is geprobeerd om overeenstemming te bereiken over een werkplan dat richting geeft aan de vervolgstappen op de vier werkstromen binnen het bankenuniedossier: het Europees Depositogarantiestelsel (EDIS), de herziening van het crisisraamwerk voor falende banken (CMDI), omgang met grensoverschrijdende banken (home-host) en de weging van staatsobligaties (RTSE). Het is niet gelukt om tot een akkoord te komen op een verregaand werkplan op deze vier werkstromen. De Eurogroep is overeengekomen om voor de overgebleven tijd in deze Europese institutionele cyclus (t/m 2024) te focussen op één van de werkstromen, namelijk de herziening van het crisisraamwerk voor banken. Op deze werkstroom lijkt de kans op overeenstemming en daarmee op concrete resultaten het grootst. Daardoor hoopt het kabinet, hoewel het niet gelukt is om tot overeenstemming te komen op een veelomvattend werkplan, toch betekenisvolle stappen te kunnen zetten op de bankenunie. Het voorstel van de Commissie wordt in het eerste kwartaal van 2023 verwacht. Modernisering en harmonisatie van dit raamwerk kan de financiële stabiliteit in de EU versterken, bescherming van belastingbetalers en deposanten verbeteren en voor een gelijker speelveld zorgen.

Herziening Stabiliteits- en Groeipact (SGP)
De Commissie heeft op 9 november jl. een mededeling gepresenteerd met haar voorstellen voor de herziening van het Stabiliteits- en Groeipact (SGP) en de macro-economische

[28] Zie ook kamerbrief over de ontwerpkeuzes bij de ontwikkeling van de digitale euro. *Kamerstukken* II, 2021/22, 27 863, nr. 103.

onevenwichtigheden procedure (MEOP). Eventuele wetgevende voorstellen van de Commissie worden niet eerder dan in het voorjaar van 2023 verwacht. In de kabinetsappreciatie[29] van de Commissiemededeling geeft het kabinet aan dat de ideeën van de Commissie op meerdere aspecten overeenkomen met de Nederlandse inzet, zoals het behoud van de 3%-tekortnorm, de 60%-schuldnorm, vergroting van het nationaal eigenaarschap en sturing op uitgavenplafonds. Tegelijkertijd stelt het kabinet dat er nog veel aanvullende informatie van de Commissie nodig is om de voorstellen goed te kunnen beoordelen. Ook zijn volgens het kabinet meerdere waarborgen nodig in het voorgestelde raamwerk, voornamelijk op gebied van transparantie en gelijke behandeling, voldoende ambitie voor schuldafbouw door landen met hoge schulden en effectieve handhaving.

Nederlandse Herstel- en Veerkrachtplan
4 oktober jl. is het Nederlandse herstel- en veerkrachtplan (HVP) formeel goedgekeurd, bestaande uit 49 maatregelen, waarvan 21 hervormingen en 28 investeringen. Het plan richt zich op zwaarwegende thema's als volkshuisvesting en de arbeidsmarkt. Ook investeert het HVP in digitalisering, onderwijs en zorg. Daarnaast draagt bijna de helft van de investeringen bij aan de groene transitie.

Momenteel werkt het kabinet aan de implementatie van het plan, de indiening van de eerste betalingsaanvraag en de eventuele aanpassing van het plan naar aanleiding van *REPowerEU.* Met dat laatste voorstel beoogt de Commissie de afhankelijkheid van fossiele brandstoffen terug te dringen en de transitie naar schone energie te versnellen. Om aanspraak te maken op deze extra middelen moeten lidstaten een nieuw *REPowerEU* hoofdstuk toevoegen aan hun bestaande plannen of in het geval van Nederland, dat al een *REPowerEU* hoofdstuk heeft, een aangepast plan.

Kapitaalmarktunie
In 2022 zijn belangrijke mijlpalen bereikt bij de uitwerking van het kapitaalmarktunie actieplan. Op verschillende Commissievoorstellen uit 2021 is een Raadspositie bereikt en bij een enkel voorstel al een triloogakkoord. Tevens heeft de Commissie voorstellen gepresenteerd ter versterking van de Europese kapitaalmarkten, onder meer voor het faciliteren van beursnoteringen en de verbetering van faillissementsraamwerken. Deze voorstellen dragen bij aan vergroting van het aanbod van kapitaal, bijvoorbeeld door (grensoverschrijdend) beleggen te bevorderen. Hiermee krijgen ondernemingen meer financieringsmogelijkheden, die ze kunnen inzetten voor de verduurzaming en digitalisering van de economie. Het kabinet kijkt met belangstelling uit naar het voorstel ter facilitering van retailbeleggen, verwacht in 2023. Het kabinet zal zich blijven inzetten voor een voortvarende uitwerking van het ambitieuze actieplan, met oog voor het belang van goedwerkende, concurrerende, transparante en geïntegreerde kapitaalmarkten voor bedrijven en huishoudens.

Nieuwe eigen middelen
De Commissie heeft in december 2021 voorstellen gedaan voor de introductie van nieuwe eigen middelen. Deze moeten komen uit een koolstofheffing aan de grens (*Carbon Border Adjustment Mechanism*) en de wijziging van het EU-emissiehandelssysteem (ETS). Een derde voorgestelde nieuwe eigen middel is gestoeld op het *Inclusive Framework* (IF) van het OESO/G20-akkoord, dat een herverdeling van winsten en belastingheffingsrechten tussen landen voorziet ("Pijler 1"). Dit laatste beleidsvoorstel is nog niet gepresenteerd door de Commissie. In principe staat het kabinet open voor de introductie van nieuwe eigen middelen op basis van inkomsten uit CBAM en ETS. Over het voorgestelde eigen middel op basis van Pijler 1 is nog onvoldoende informatie beschikbaar voor een kabinetsoordeel. De Commissie komt in 2023 met aanvullende voorstellen voor nieuwe eigen middelen, waaronder een belastingheffing van bedrijfsinkomsten. Voorstellen voor eigen middelen zal het kabinet op haar merites beoordelen.

In de mededeling Belastingheffing van ondernemingen in de 21e eeuw heeft de Commissie het BEFIT-voorstel voor de harmonisatie van de vennootschapsbelasting reeds

[29] Kamerstukken II 2022/23, 21501-07, nr. 1913.

aangekondigd.[30] Het kabinet heeft met belangstelling kennisgenomen van de doelen van BEFIT met het oog op het versterken van de interne markt en ziet het voorstel met interesse tegemoet. In het werkprogramma wordt voorgesteld BEFIT als nieuw eigen middel aan te merken. Wanneer het richtlijnvoorstel voor BEFIT wordt gepresenteerd, zal het kabinet met een appreciatie komen van zowel het richtlijnvoorstel zelf als van het voorstel voor een nieuw eigen middel.

Mid-term review MFK 2021-2027
Bij het akkoord over het meerjarig financieel kader (MFK) 2021-2027 heeft de Commissie eenzijdig verklaard uiterlijk 1 januari 2024 een *mid-term review* te presenteren, eventueel gecombineerd met een wijzigingsvoorstel voor het MFK. De Commissie is voornemens deze MFK-review in het tweede kwartaal van 2023 te presenteren. De Commissie signaleert dat een (gerichte) herziening van het MFK tot de mogelijkheden behoort om in eventuele aanvullende financiële behoeften te voorzien. Het kabinet staat in het algemeen terughoudend tegenover een tussentijdse herziening van het MFK en zet in op herprioritering binnen bestaande middelen. Eventuele voorstellen van de Commissie zal het kabinet op noodzakelijkheid, toegevoegde waarde en financiële gevolgen beoordelen.

[30] *Business in Europa; Framework for Income Taxation* (BEFIT). Zie ook Kamerstukken II, 2020/21, 22112, nr. 3148.

Een sterker Europa in de wereld
De Russische agressie tegen Oekraïne heeft de EU gedwongen in korte tijd belangrijke stappen te zetten. De ongekende sanctiemaatregelen tegen Rusland, de aanzienlijke militaire steun die werd geleverd aan Oekraïne om zich te verdedigen, en het verstrekken van het kandidaat-lidmaatschap aan Oekraïne en Moldavië alsmede EU-perspectief aan Georgië, hebben op concrete wijze gestalte gegeven aan het streven van de EU een machtspolitieke speler op het wereldtoneel te zijn. Het kabinet verwelkomt deze ontwikkeling, in lijn met haar ambitie voor een sterke en slagvaardige EU.

In een internationale omgeving van conflict, waarin het multilaterale stelsel onder druk staat en de machtsbalans verschuift, is het meer dan ooit van belang dat Nederland gezamenlijk optrekt met gelijkgezinden. De EU is daarom het primaire handelingspodium van het Nederlandse buitenlandbeleid. Om als geopolitieke speler verder te groeien, dient de Unie haar weerbaarheid en handelingsvermogen te versterken. Belangrijk onderdeel daarvan is het vergroten van de open strategische autonomie van de Unie, teneinde een relevante geopolitieke speler te zijn en geen speelbal van andere grootmachten te worden. Het einddoel hiervan is nadrukkelijk om in staat te zijn publieke belangen te borgen zoals veiligheid, verdienvermogen, volksgezondheid en de democratische rechtsstaat.

Het kabinet zet daarom in op een slagvaardiger Gemeenschappelijk Buitenland- en Veiligheidsbeleid (GBVB) en het versterken van het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB). De huidige oorlog aan de poorten van de Unie onderstreept de urgentie om meer verantwoordelijkheid te nemen voor onze eigen veiligheidsbelangen. Een sterker en slagvaardiger Unie inzake veiligheid en defensie versterkt ook de NAVO en brengt de trans-Atlantische relatie beter in balans, waardoor deze toekomstbestendiger en effectiever wordt. Meer dan voorheen geldt ook dat de internationale machtspolitiek een belangrijke geo-economische dimensie kent. Als grootste donor van ontwikkelingsgeld, grootste handelsblok en interne markt ter wereld, en met haar grote normatieve macht en aantrekkingskracht heeft de EU aanzienlijke troeven in handen. Het kabinet acht het van groot belang dat de EU haar politiek-economische fundament versterkt, haar economische macht effectief inzet om normstellend te opereren, en haar gehele instrumentarium op geïntegreerde wijze inzet om een stevigere geopolitieke rol te spelen.

Effectiviteit EU-extern optreden
Om als EU slagvaardig te opereren in de wereld en internationale uitdagingen effectief aan te pakken is het van belang dat de weerbaarheid en het geopolitieke handelingsvermogen van de Unie worden versterkt. Het kabinet zet daartoe onder andere in op het vergroten van de open strategische autonomie van de EU. Dit houdt in het vermogen om als mondiale speler op basis van eigen inzichten en keuzes publieke belangen te borgen en weerbaar te zijn, in samenwerking met internationale spelers en in een onderling verbonden wereld. Dit vereist onder andere dat de Unie risicovolle strategische afhankelijkheden in kaart brengt en mitigeert. Ook is het van belang dat de EU haar geopolitieke en -economische instrumentarium uitbreidt, haar besluitvorming verstevigt, en een meer strategische en assertieve handelspolitiek voert.

Sancties hebben een steeds meer centrale rol ingenomen in het optreden van de EU ter bescherming van vrede en veiligheid, de internationale rechtsorde, mensenrechten en democratie in de wereld. De maatregelen tegen Rusland hebben de waarde van het sanctie-instrument voor de slagkracht van de Unie onderstreept. Het kabinet wil met de versterking van de binnenlandse sanctiecapaciteit een proactieve rol spelen bij het gebruik en de doorontwikkeling van het sanctie-instrumentarium van de Unie. Lessen uit de Rijksbrede uitvoeringspraktijk kunnen bijdragen aan voorstellen tot betere wetgeving. Bij de verdere ontwikkeling van het sanctie-instrument dient in ogenschouw genomen te worden dat sancties geen doel op zich zijn of het antwoord op ieder probleem. Sancties zijn het meest effectief wanneer deze zijn ingebed in breder beleid binnen de EU en de maatregelen zijn gecoördineerd met bondgenoten.

In 2023 zal naar verwachting de nadruk van de sanctie-inzet blijven liggen op de maatregelen in reactie op de Russische invasie in Oekraïne. Daarbij gaat het ook om de

aanpak van omzeiling van deze sancties in derde landen. Voorts blijft Nederland zich inspannen voor het vergroten van draagvlak voor het opzetten van een effectief en juridisch robuust EU-sanctieraamwerk gericht tegen personen en bedrijven verantwoordelijk voor ernstige corruptie. Het kabinet is in dit verband verheugd met de steun van Commissievoorzitter Von der Leyen. Voor de instelling van een sanctieregime ligt de besluitvorming echter bij de Raad, waar unanimiteit nodig is. Ook blijft het kabinet zich inzetten voor een effectieve inzet van het EU mensenrechten sanctieregime.

De Unie moet in staat zijn snel en daadkrachtig te reageren op ontwikkelingen in de wereld. De besluitvormingsprocedures binnen het Gemeenschappelijk Buitenland- en Veiligheidsbeleid (GBVB) dienen aan te sluiten op deze ambitie. Daarom is het kabinet voorstander van meer gebruik van gekwalificeerde meerderheidsbesluiten binnen het GBVB, op de terreinen van sancties, mensenrechtenverklaringen in multilaterale fora, en civiele missies, en zal het zich blijven inzetten om met gelijkgezinden het draagvlak binnen de Raad hiervoor te vergroten. Het zal ook andere mogelijkheden onderzoeken om de besluitvaardigheid van de Unie te vergroten. Om de stem van de EU zo luid als mogelijk te laten klinken op het wereldtoneel, dient daarnaast de gezamenlijke communicatie en *outreach* van EU-instellingen en -lidstaten richting derde landen te worden versterkt.

Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid (GVDB)
De verdere volwassenwording van de EU als machtspolitieke speler moet ook tot uitdrukking komen in het veiligheidsdomein. De urgentie hiervan is door de Russische inval in Oekraïne alleen maar toegenomen. Nederland zal daarom een voortrekkersrol blijven spelen bij de vormgeving en versterking van het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensie Beleid (GVDB), in de overtuiging dat de NAVO ook baat heeft bij een groter Europees militair handelingsvermogen. Een sterker GVDB en een krachtige NAVO gaan hand in hand. Het kabinet verwelkomt de aanzienlijke stappen die recent gezet zijn op het GVDB en waar het komende jaar op voortgebouwd kan worden.

Het Strategisch Kompas, dat op 21 maart 2022 is aangenomen, vormt de leidraad voor de verdere versterking van het GVDB.[31] Het kompas formuleert een breed scala aan concrete initiatieven die de EU de komende vijf tot tien jaar sterker en slagvaardiger moeten maken op het gebied van veiligheid en defensie. Het gaat daarbij onder meer om militaire missies en operaties, versterking van weerbaarheid, ontwikkeling van defensiecapaciteiten en samenwerking met partners. In maart 2023 zal de Hoge Vertegenwoordiger van de Europese Unie (HV) Josep Borrell een eerste voortgangsrapportage presenteren. In reactie op de Russische oorlog tegen Oekraïne heeft de EU haar GVDB-instrumenten ingezet ter ondersteuning van Oekraïne.

De Europese Vredesfaciliteit, opgezet in 2021, heeft het afgelopen jaar haar waarde getoond. Via dit instrument heeft de EU inmiddels EUR 3,5 mrd. vrijgemaakt voor militaire steun aan Oekraïne. Vanwege de omvangrijke steun vanuit de EPF aan Oekraïne is op 12 december jl. besloten om het financieringsplafond van het instrument te verhogen met EUR 2 mrd., met de mogelijkheid van een verdere verhoging in een later stadium. De Raad sprak af dat de totale verhoging van het algemene financiële plafond van de EPF tot 2027 maximaal EUR 5,5 miljard zal bedragen. Deze verhoging maakt het mogelijk om de steun aan Oekraïne voort te zetten en andere gebieden in de wereld te blijven ondersteunen. De EU steunt Oekraïne eveneens met de *EU Military Assistance Mission* (EUMAM), waarmee Oekraïense militairen op EU grondgebied worden getraind. Het zwaartepunt van deze trainingen ligt in Polen en Duitsland, maar ook vanuit andere lidstaten worden trainingen aangeboden. Nederland levert een bijdrage met stafofficieren en materieel gerelateerde trainingen, en onderzoekt de mogelijkheid om in samenwerking met Duitsland in 2023 collectieve trainingen te verzorgen. Nederland traint ook al Oekraïense militairen via de door het VK geleide Interflex training.

Belangrijk onderdeel van het Kompas is gezamenlijke capaciteitsontwikkeling en aanschaf van defensiematerieel. Het kabinet is voorstander van nadere Europese samenwerking op dit gebied. Door samen te investeren worden stappen gezet op het gebied van interoperabiliteit, uitwisselbaarheid en standaardisatie, waardoor Europese landen op operationeel vlak beter

[31] https://www.consilium.europa.eu/nl/press/press-releases/2022/03/21/a-strategic-compass-for-a-stronger-eu-security-and-defence-in-the-next-decade/

kunnen samenwerken. Nederland steunt in dit kader de implementatie van de gezamenlijke mededeling van de Commissie en de HV over "lacunes in defensie-investeringen en de weg voorwaarts".[32] Onderdeel hiervan is de *European Defence Industry Reinforcement through common Procurement Act* (EDIRPA)-Verordening, waarover naar verwachting in het voorjaar van 2023 een akkoord wordt bereikt tussen Raad en Europees Parlement. Hiermee wordt op korte termijn tot en met 2024 EUR 500 mln. beschikbaar gesteld om gezamenlijke aanschaf te bevorderen. In de loop van 2023 zal de Commissie een Verordening voor het *European Defence Investment Programme* (EDIP) presenteren. Dit zal het meer structurele opvolgingsinstrument voor EDIRPA worden. Het kabinet acht deze initiatieven van belang voor zowel het aanvullen van de eigen voorraden als voor de inzet in Oekraïne en ziet graag snelle en pragmatische doorontwikkeling en implementatie hiervan.

Over de laatste ontwikkelingen met betrekking tot het Europees Defensiefonds is uw Kamer geïnformeerd op 16 september jl.[33] Over het werkprogramma 2023 vinden op dit moment onderhandelingen tussen de Commissie en de lidstaten plaats. De verwachting is dat deze in maart 2023 zijn afgerond, waarna er een *call for proposals* zal worden uitgeschreven.

In het Strategisch Kompas is tevens afgesproken om een *EU Hybrid Toolbox* op te zetten die een overkoepelend raamwerk biedt voor interne en externe EU instrumenten waarmee de Unie effectiever kan reageren op hybride dreigingen van kwaadwillende actoren. In december 2022 heeft de Raad richtsnoeren aangenomen waarin de reikwijdte van en procedures voor de toolbox zijn vastgelegd. Nederland is een van de initiatiefnemers geweest voor de *EU Hybrid Toolbox* en zal zich nu in gaan zetten voor effectief gebruik van de toolbox in de praktijk, bijvoorbeeld door het uitwerken van instrumenten onder de toolbox zoals de Europese *Hybride Rapid Response Teams*. Daarnaast werkt de EU aan het verhogen van de weerbaarheid tegen dergelijke dreigingen.

Het kabinet heeft daarnaast bijzondere aandacht voor het verder vergroten van de cyberweerbaarheid van de Unie en haar lidstaten en het verder ontwikkelen van de EU als leidende speler in de wereld op het gebied van cyber. Niet alleen de intensiteit en omvang van digitale aanvallen neemt toe maar ook het aantal landen dat dergelijke activiteiten ontplooit. Intensievere Europese samenwerking is nodig om daar weerstand aan te bieden. In dat licht zet het kabinet in op aanscherping van de bestaande *Cyber Diplomacy Toolbox* (waar het cybersanctieinstrument onderdeel van uitmaakt) en roept op tot snelle en effectieve implementatie van de *Cyber Defense Policy* waarover op 10 november jl. een gezamenlijke mededeling verscheen.[34]

Verder kijkt het kabinet met belangstelling naar de aangekondigde gezamenlijke mededeling inzake de geactualiseerde EU-strategie voor maritieme veiligheid. Een dergelijke strategie draagt bij aan de EU-inzet op onbelemmerde toegang tot de volle zee, het veiligstellen van maritieme communicatieroutes en het toezien op de eerbiediging van het internationale zeerecht. Met de sabotage van de Nord Stream pijpleidingen heeft het veiligstellen van dergelijke vitale infrastructuur extra urgentie gekregen, en het kabinet ziet een belangrijke rol voor de EU om daaraan bij te dragen. Nauwe samenwerking met de NAVO, bondgenoten en andere partners zijn daarbij van belang. Verder staat het kabinet positief tegenover de ontwikkeling van de EU-ruimtevaartstrategie voor veiligheid en defensie die in het tweede kwartaal van 2023 gepresenteerd zal worden en is Nederland actief betrokken bij de totstandkoming daarvan.

Daarnaast wordt er gewerkt aan de ontwikkeling van de snel inzetbare EU-capaciteit (*Rapid Deployment Capacity*, RDC). In de eerste helft van 2023 zullen vijf operationele scenario's zijn afgerond die het uitgangspunt vormen voor de inrichting van de militaire capaciteiten van de RDC en zullen worden benut voor zogeheten *advance planning*, om sneller op specifieke crises te kunnen reageren. Nederland steunt de verdere uitwerking van de RDC,

---

[32] https://commission.europa.eu/publications/defence-investment-gaps-and-measures-address-them_en
[33] Verslag van een schriftelijk overleg over de geannoteerde agenda informele Raad Buitenlandse Zaken Defensie d.d. 29-30 augustus 2022 te Praag, d.d. 16 september, Kamerstuk 21501-28-245, 2 september 2022.
[34] https://ec.europa.eu/commission/presscorner/detail/en/IP_22_6642

met als doel operationeel te zijn in 2025. Zoals eerder aangekondigd zal Nederland in 2025 een bijdrage leveren aan de eerste door Duitsland geleide operationele rotatie van de RDC.[35] Het gaat hier om een manoeuvrecompagnie van 150 militairen, uitgerust met Boxer pantserwielvoertuigen en ondersteunende (logistieke) capaciteiten. Als belangrijk onderdeel van de operationalisering van de RDC wordt het militair-strategisch hoofdkwartier van de EU, de *Military Planning and Conduct Capability* (MPCC), richting 2025 verder versterkt. Nederland steunt deze uitbreiding en versterking van het MPCC conform de doelstellingen van het Strategisch Kompas.

Samenwerking met partners blijft een onmisbare component van de Nederlandse inzet voor het Gemeenschappelijk Veiligheids- en Defensiebeleid. Dit geldt in het bijzonder voor onze trans-Atlantische partners en de NAVO. Complementaire samenwerking tussen de EU en de NAVO, waarbij de twee organisaties elkaar optimaal versterken en onnodige duplicatie wordt voorkomen, is een speerpunt van het Nederlandse veiligheidsbeleid[36]. De gezamenlijke en eensgezinde reactie van de EU en de NAVO op de dag van de Russische invasie in Oekraïne is een goed voorbeeld hiervan. Daarnaast verwelkomt Nederland de op 10 januari jl. aangenomen gezamenlijke verklaring van de EU en de NAVO. Daarin wordt de ambitie uitgesproken om de EU-NAVO samenwerking verder te versterken en verdiepen, onder meer ten aanzien van nieuwe veiligheidsuitdagingen op het gebied van hybride dreigingen, cyberweerbaarheid, klimaat en defensie alsook disruptieve technologieën.

In het kader van het Strategisch Kompas heeft de HV aangekondigd om het zogeheten *Schuman Forum on Security and Defence* te organiseren in maart 2023. Het doel van het Schuman forum is om de partnerschappen van de EU inzake veiligheid en defensie met partnerlanden verder te versterken. Nederland verwelkomt dit initiatief en ziet het forum als een kans om met een breed scala aan landen op het gebied van veiligheid en defensie te engageren. In het bijzonder met niet-EU NAVO-bondgenoten, landen uit de Indo-Pacific regio, Afrika, Oostelijk Partnerschap en Westelijke Balkan.

Relaties met derde landen
De EU is en blijft vastberaden en gecommitteerd aan Oekraïne. De Unie zal Oekraïne in 2023 blijven steunen om zijn soevereiniteit en territoriale integriteit te verdedigen. In lijn met motie Amhaouch zet het kabinet in EU-verband in op een stevige positie voor de EU in een nader uit te werken internationale structuur. In deze structuur zal de financiële, humanitaire en wederopbouw steun gecoördineerd worden voor Oekraïne van G7, EU-instellingen en lidstaten, internationale financiële instellingen, het bedrijfsleven en maatschappelijk middenveld. Samen met Oekraïne en andere internationale partners zetten Nederland en de EU zich in voor de strijd tegen straffeloosheid met betrekking tot de Russische agressie tegen Oekraïne. Nederland hecht grote waarde aan het vervolgen en berechten van internationale misdrijven gepleegd in Oekraïne en zet hier in Europees en breder internationaal verband actief op in.

Voor wat betref EU-uitbreiding, blijf Nederland strikt, fair en betrokken. Het belang van een goed functionerende rechtsstaat is daarbij essentieel voor de welvaart en stabiliteit in de regio op lange termijn, waardoor uitbreiding de EU uiteindelijk zal kunnen versterken. De ER besloot in juni van dit jaar om de status van kandidaat-lidstaat toe te kennen aan Oekraïne en Moldavië en in december jl. aan Bosnië-Herzegovina. Daarnaast bevestigde de ER in juni 2022 ook dat het bereid is om de status van kandidaat-lidstaat toe te kennen aan Georgië zodra de prioriteiten zoals uiteengezet in de opinie van de Commissie zijn aangepakt.

De voortgang van iedere (potentiële) kandidaat-lidstaat richting de EU zal afhangen van de eigen merites om te voldoen aan de Kopenhagencriteria. Er wordt geen onderscheid gemaakt tussen de (potentiële) kandidaat-lidstaten: zij dienen alle te voldoen aan dezelfde eisen, in

[35] Geannoteerde agenda Raad Buitenlandse Zaken Defensie d.d. 17 mei 2022, Kamerstuk 21501-28-241, 9 mei 2022.
36 Op het moment van schrijven wordt gewerkt aan de veiligheidsstrategie voor het Koninkrijk der Nederlanden. Deze strategie zet voor het hele Koninkrijk de koers uit op nationale veiligheid waarbij de interne (nationale) en externe (internationale en Europese) veiligheidsdimensie wordt betrokken.

lijn met de uitbreidingsmethodologie die in 2020 is omarmd door de Raad. De Kopenhagencriteria blijven centraal staan in het toetredingsproces. Hierbij dient de absorptiecapaciteit van de Unie om nieuwe leden op te nemen in overweging genomen te worden.

Nederland zet zich binnen de EU in voor intensievere samenwerking met en ondersteuning van landen op de Westelijke Balkan, conform het coalitieakkoord. Uitgangspunt is het behoud van stabiliteit in de regio en ondersteuning van de hervormingsagenda in het kader van het EU-toetredingsproces. Als gevolg van de oorlog in Oekraïne zet het kabinet daarbij in op grotere betrokkenheid bij Europese initiatieven die gericht zijn op regionale samenwerking en verzoening, zoals het door Duitsland en Frankrijk geïnitieerde Berlijnproces voor de Westelijke Balkan.

Via het Oostelijk Partnerschap en het Zuidelijk Nabuurschap investeert de EU in de stabiliteit en welvaart aan de buitengrenzen van de Unie. De brede partnerschappen en politieke dialogen met deze landen zijn van grote strategische waarde van de Unie. Het kabinet is daarom voorstander van *outreach* en intensievere samenwerking met de landen aan de Oost- en Zuidflanken van de Unie, bijvoorbeeld op het gebied van voedselzekerheid en energiezekerheid. Deze samenwerking moet zich toespitsen op gedeelde ambities en waarden op basis van wederkerigheid, waarbij we altijd oog houden voor Nederlandse en Europese kernbelangen. Naast duurzaamheid, welvaart en sociale ontwikkeling moeten migratie, rechtsstaat en de waardenagenda wat het kabinet betreft daarom centraal staan in het Nabuurschapsbeleid van de Unie in 2023 en verder.

Het partnerschap met Afrikaanse landen werd in 2022 vernieuwd met de EU-AU Top, met een gelijkwaardige en wederkerige relatie als uitgangspunt. De in 2023 te komen Nederlandse Afrikastrategie omarmt dit uitgangspunt. In dat kader zal het kabinet zich actief inzetten voor de tijdige opvolging van de afspraken in aanloop naar de EU-AU ministeriele in 2023. De relatie met Afrikaanse landen speelt ook een belangrijke rol in de ontwikkeling van de Global Gateway, de EU connectiviteitsstrategie die beoogt in de periode 2021-2027 EUR 300 mrd. aan investeringen te mobiliseren. Van deze EUR 300 mrd. is beoogd dat ongeveer de helft in Afrika geïnvesteerd zal worden. De strategie gaat uit van kernprincipes zoals hoge standaarden, goed bestuur en transparantie, gelijkwaardige partnerschappen en duurzaamheid en identificeert vijf prioritaire investeringsterreinen: digitale connectiviteit; klimaat en energie; transport; gezondheid; en onderwijs en onderzoek. Hiermee tracht de EU een democratisch alternatief te zijn voor partnerlanden ten opzichte van landen als China en Rusland. Global Gateway is naast ontwikkelingssamenwerking hiermee ook een geopolitiek en geo-economisch project en is gestoeld op publiek-private samenwerking. Daarmee is het een voorbeeld van het behalen van ontwikkelingsresultaten in partnerlanden, waarbij de EU zich gelijktijdig steviger kan positioneren als geopolitieke speler en kan bijdragen aan de open strategische autonomie van de EU.

De Russische oorlog in Oekraïne heeft impact op de voedsel- en kunstmestprijzen en daarmee voedselzekerheid in de regio en derde landen, waaronder in (Noord-)Afrika. Het kabinet verwelkomt de Europese inzet op het terrein van mondiale voedselzekerheid en de betaalbaarheid van levensmiddelen, waaronder via humanitaire hulp en versterking van voedselsystemen. De Commissie heeft ten behoeve van mondiale voedselzekerheid tot 2024 een bedrag van EUR 8 miljard gereserveerd. Dankzij de Zwarte Zee Graandeal kan Oekraïne vanuit drie havens graan en andere landbouwproducten blijven verschepen. De EU heeft daarnaast met landen grenzend aan Oekraïne en internationale financiële instellingen via *Solidarity Lanes* alternatieve routes gecreëerd voor transport vanuit Oekraïne van graan en andere landbouwproducten, evenals andere hulpgoederen en strategische goederen. In november werd een extra investering van EUR 1 mrd. in deze alternatieve route aangekondigd. Nederland zal ook in 2023 inspanningen blijven steunen om export van Oekraïense landbouwproducten mogelijk te maken en voedselsystemen en voedselzekerheid in kwetsbare landen te versterken.

Ook in 2023 zal het kabinet zich blijven inzetten voor een positief en stabiel partnerschap tussen de EU en het Verenigd Koninkrijk, mede gelet op de noodzaak om uitdagingen op het wereldtoneel gezamenlijk aan te gaan. Zo zal het VK in 2023 toetreden tot het door

Nederland geleide PESCO-project over militaire mobiliteit. Tegelijkertijd dienen bestaande knelpunten in de EU-VK-relatie in gezamenlijkheid geadresseerd te worden. Behoud van EU-eenheid en het in letter en geest nakomen van de gemaakte afspraken blijven voor het kabinet leidende principes bij het verder vormgeven van deze relatie.

Handel
Het geopolitieke belang van handel is recentelijk verder toegenomen door geopolitieke verschuivingen en de Russische invasie van Oekraïne. Het diversifiëren van handelsstromen, het mitigeren van de risico's van strategische afhankelijkheden, toegang tot kritieke grondstoffen en samenwerking met partners vormen breed gedeelde aandachtspunten in de EU-handelsagenda. Ook in 2023 zal het handelsbeleid nadrukkelijk gepositioneerd worden in het licht van de bredere inzet ten aanzien van de open strategische autonomie van de EU. Verduurzaming en digitalisering blijven centraal staan in de handelsagenda.

Het kabinet zet in op een actief handelsbeleid, waarin handelsakkoorden een belangrijk instrument vormen. In dit kader zullen in 2023 naar verwachting de akkoorden met Chili, Mexico en Nieuw-Zeeland ter besluitvorming aan de Raad worden voorgelegd. Afspraken over handel en duurzame ontwikkeling in deze akkoorden blijven van onverminderd belang voor Nederland. Het kabinet zal dan ook blijven inzetten op opvolging van de door de Commissie gepresenteerde actiepunten om de implementatie, monitoring en handhaving van afspraken over handel en duurzame ontwikkeling te versterken. Verder blijven andere vormen van samenwerking op het gebied van handel, zoals met de VS via de *Trade and Technology Council* (TTC) en Digitale Partnerschappen, van onverminderd belang.

Ook in 2023 zal digitale handel centraal staan in EU-handelsbeleid. Het kabinet zal daarbij blijven inzetten op ambitieuze afspraken over digitale handel in handelsakkoorden en het boeken van voortgang in de plurilaterale onderhandelingen over *e-commerce* in de Wereldhandelsorganisatie (WTO). Ook andere samenwerkingsvormen op het gebied van digitale handel, zoals via digitale partnerschappen met Japan, Korea en Singapore, en de EU-VS *Trade and Technology Council* zullen een belangrijke rol blijven spelen.

In het kader van de WTO blijft het kabinet inzetten op versterking van het open, op regels gebaseerde handelssysteem. Hervorming van de WTO blijft in 2023 hoog op de agenda staan. Nederland roept daarbij op om opvolging te geven aan afspraken die zijn gemaakt tijdens de 12e Ministeriële Conferentie (MC12) van de WTO, met het oog op de 13e Ministeriële Conferentie, die naar verwachting begin 2024 in de Verenigde Arabische Emiraten plaats zal vinden. Daarbij is het onder meer van belang dat het geschillenbeslechtingssysteem uiterlijk per 2024 hervormd en hersteld wordt. Ook zal het kabinet blijven inzetten op aangescherpte regels voor een mondiaal gelijk speelveld en het verder integreren van duurzaamheid in de WTO-agenda. Nederland zal zich daarnaast uitspreken voor plurilaterale samenwerking in de WTO, door middel van zogenaamde *Joint Statement Initiatives* (JSI's).

Op het gebied van autonome handelsinstrumenten zal in 2023 ook het nodige werk verricht worden. Zo zal Nederland inzetten op spoedige afronding van onderhandelingen over het anti-dwang instrument, waarmee de EU haar economische weerbaarheid verhoogt en kan reageren op economische dwang door derde landen. Ook zal in de Raad de inhoudelijke behandeling van het wetsvoorstel inzake een verbod op met dwangarbeid vervaardigde producten op de EU-markt worden voortgezet.

Op het gebied van IMVO verwelkomt het kabinet de voortgang op het EU-wetstraject. IMVO-wetgeving op Europees niveau zorgt voor impact, voorkomt versnippering en creëert een gelijk speelveld voor bedrijven. Met de vaststelling van een Raadspositie is een belangrijke stap gezet om risico's voor mens en milieu in internationale waardeketens te voorkomen of aan te pakken. De volgende stap is aan het Europees Parlement. Het Parlement is voornemens in het voorjaar van 2023 een positie vast te stellen. Daarna volgen de trilogen. Nederland zal er bij het voorzitterschap op aandringen dat de Raad zich sterk blijft maken voor Europese IMVO-wetgeving conform de internationale IMVO-standaarden.

Bevordering van onze Europese Levenswijze
In de waardengemeenschap van de EU zijn gelijke rechten, non-discriminatie en media-vrijheid belangrijke fundamenten. Het kabinet voert ook in 2023 een actief anti-discriminatie en anti-racismebeleid en een dito emancipatiebeleid. Het kabinet steunt de voorstellen om mediavrijheid veilig te stellen en journalisten te beschermen. Grensoverschrijdende criminaliteit, terrorisme, hybride dreigingen en online kindermisbruik vormen nog steeds een ernstige bedreiging en verstoring van de samenleving. Alleen als lidstaten samenwerken kan een passend en effectief antwoord hierop worden gevonden. Een effectief en menswaardig migratiebeleid vraagt om een versterking van de Europese buitengrenzen, een goede uitvoering van de Dublin-afspraken en om versterkte samenwerking met landen van herkomst en doorreis. De pandemische paraatheid en het crisisinstrumentarium dat is ontwikkeld tijdens en na de pandemie, zullen in 2023 verder ontwikkeld en versterkt worden. Ook gaat het kabinet door met het werk om de Europese Gezondheidsunie en de Europese Onderwijsruimte een stap verder te brengen.

Gendergelijkheid, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten (SRGR) en gelijke rechten van lhbtiq+ personen
Een brede en uitgebreide EU inzet voor vrouwenrechten, seksuele reproductieve gezondheid en rechten en gelijke rechten van lhbtiq+ personen blijft onverminderd noodzakelijk. Het kabinet maakt zich zorgen over de druk op deze mensenrechten, die de afgelopen jaren binnen en buiten Europa toeneemt.[37] Daarom voert het kabinet een actief emancipatie- en antidiscriminatiebeleid en staat het pal voor de bescherming en de bevordering van de Europese waarden op het gebied van deze mensenrechten. Ook zet Nederland zich er, met gelijkgestemde landen, voor in om deze waarden als EU actief internationaal uit te dragen en afspraken hierover bij de Verenigde Naties te beschermen en te bevorderen. Het kabinet zal de Commissie blijven oproepen om bij het vormgeven van de voorstellen haar ambities op het vlak van *gendermainstreaming*, zoals uiteengezet in de gendergelijkheidsstrategie, toe te passen.

In maart 2022 bereikte de Raad, en later ook het Europees Parlement, overeenstemming over het richtlijnvoorstel over vrouwen in ondernemingsbesturen. Het huidige kabinet stemde in met de Raadspositie, daarmee uitvoering gevend aan het nationale emancipatie- en antidiscriminatiebeleid. Het kabinet hecht waarde aan meer diverse teams in het bedrijfsleven, ook omdat bewezen is dat deze beter presteren.

Het kabinet hanteert ook een proactieve inzet op rechten voor lhbtiq+ personen. Het kabinet ondersteunt onder andere de rol van de Europese Commissie als hoedster van gelijke rechten op dit vlak, evenals een ambitieuze uitvoering van de Europese strategie voor gelijkheid van lhbtiq+ personen 2020–2025. Zo voegt Nederland zich bij de Europese Commissie in haar inbreukzaak voor het EU-Hof tegen Hongarije vanwege de Hongaarse anti-lhbtiq+ wetgeving. Nederland roept andere lidstaten actief op dat ook te doen. Daarnaast zet Nederland zich in voor de continuering van de positie van Commissaris van Gelijkheid binnen de Commissie.

Voorgenoemde brede inzet op gendergelijkheid, seksuele en reproductieve gezondheid en rechten en gelijke rechten van lhbtiq+ personen in de EU past binnen het dit jaar geïntroduceerde feministische buitenlandbeleid (FBB). Op 8 november 2022[38] is de Kamer geïnformeerd dat het kabinet zich met het FBB inzet om ongelijkheid te verkleinen en wereldwijd streeft naar een gelijkwaardige positie van mannen, vrouwen en non-binaire personen. Het heeft daarbij bijzondere aandacht voor de positie van lhbtiq+ personen. De wijze waarop het FBB verwerkt zal worden in de Nederlandse inzet in de EU wordt nog nader uitgewerkt.

[37] (2021) CFFP: Power Over Rights: Understanding and countering the transnational anti-gender movement, https://centreforfeministforeignpolicy.org/power-over-rights-understanding-and-countering-the-antigender-campaigns
[38] Kamerbrief over inzet kabinet op feministisch buitenlandbeleid | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl

Racisme en antisemitisme
In het kader van de uitvoering van het EU-actieplan tegen racisme 2020-2025[39] en de EU-strategie ter bestrijding van antisemitisme en ter bevordering van het Joodse leven (2021-2030)[40] zal de Commissie in 2023 haar werkzaamheden voortzetten om te zorgen voor doeltreffende bescherming tegen discriminatie op grond van ras of etnische afstamming. Het actieplan en de strategie zijn grotendeels ondersteunend aan het Nederlandse beleid.

In maart 2022 zijn Raadsconclusies aangenomen over de bestrijding van racisme en antisemitisme waarin de lidstaten wordt gevraagd om nationale actieplannen te ontwikkelen ter bestrijding van racisme en antisemitisme. Nederland zet in op een brede aanpak van discriminatie, racisme en antisemitisme en inmiddels zijn coördinatoren op deze terreinen aangesteld. Zij zijn dit jaar reeds gekomen met het Nationaal Programma tegen Discriminatie en Racisme 2022 en het Werkplan Antisemitismebestrijding 2022-2025. Tevens is beoogd in 2023 een Nationale Strategie Antisemitismebestrijding vast te stellen.

Veiligheid
Het kabinet hecht aan een goede samenwerking in EU-verband om ernstige en grensoverschrijdende veiligheidsdreigingen aan te pakken. De aanpak van georganiseerde ondermijnende criminaliteit en van terrorisme heeft daarbij prioriteit, omdat de dreiging die hiervan uitgaat, de samenleving ontwricht en grote impact heeft op de EU, haar lidstaten, burgers en bedrijven.

Het kabinet steunt actief de uitvoering van de EU-strategie tegen georganiseerde criminaliteit uit 2021. Het kabinet zet in op het doorbreken van criminele machtsstructuren, het oprollen van criminele samenwerkingsverbanden en het terugdringen van criminele verdienmodellen. Dit kan via wetgeving, beleid en operationele instrumenten met bijpassende interventies, waaronder het bestaande EMPACT-instrument.[41] Deze inzet omvat ook het terugdringen van verschillende criminele markten, met name de markt die wordt benut voor de handel in drugs[42], *cybercrime*, financieel-economische criminaliteit (waaronder vormen van (online) fraude), mensenhandel –en mensensmokkel, seksueel misbruik van minderjarigen, milieucriminaliteit, vermogenscriminaliteit en de illegale handel in culturele goederen. Voor de aanpak van de illegale handel in culturele goederen presenteerde de Commissie op 13 december 2022 een actieplan.[43] Het kabinet is voorstander van een omvattende preventieve en repressieve aanpak van grensoverschrijdende criminaliteit met als doel deze criminaliteit als één overheid te voorkomen, verstoren, bestraffen en de samenleving ertegen te beschermen.

Voor het tegengaan van ondermijnende criminaliteit is in het bijzonder het opsporen van criminele geldstromen en het ontnemen van crimineel vermogen cruciaal. Ook het bevorderen van de weerbaarheid van logistieke knooppunten zoals (lucht)havens tegen crimineel misbruik is een prioriteit. Hetzelfde geldt voor de handhaving in die knooppunten en voor de samenwerking met andere bron- en transitlanden van criminaliteit. Ook hier zet het kabinet in op bijdragen vanuit de EU aan wetgeving, operationele instrumenten en ondersteuningsprojecten. Het kabinet kijkt uit naar onder meer de afronding van de onderhandelingen over de zesde EU anti-witwasrichtlijn[44] en de richtlijn over de Europese anti-witwasautoriteit.[45] Ook draagt het kabinet bij aan het *Team Europe Initiative.*

Verder is het kabinet continu alert op de ontwikkelingen voortkomend uit de oorlog in Oekraïne, bijvoorbeeld gevallen van illegale wapenhandel, mensenhandel en *cybercrime* en

[39] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:52020DC0565
[40] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52021DC0615&qid=1638529899708
[41] https://home-affairs.ec.europa.eu/policies/law-enforcement-cooperation/operational-cooperation/empact-fighting-crime-together_en, zie ook Kamerstuk 32317 nr. 803
[42] Inzet op de markt voor drugs verloopt ook via de uitvoering van de EU-strategie en het bijpassende actieplan inzake drugs.
[43] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/ALL/?uri=CELEX:52022DC0800&qid=1675267865679
[44] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:52021PC0423
[45] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52021PC0421&qid=1675268184999

ook het risico op gewelddadig extremisme. Het kabinet doet dit in samenspraak met haar Europese partners waaronder de agentschappen Europol, Eurojust en Frontex. Het kabinet benut in deze context gerichte actieplannen, bijpassende acties en dialogen.

Het kabinet is verheugd met de in juni 2022 bereikte Raadsposities over de Prüm-Verordening[46] en de richtlijn over informatie-uitwisseling tussen rechtshandhavings-autoriteiten.[47] Dit zijn belangrijke instrumenten die de aanpak van grensoverschrijdende criminaliteit en terrorisme versterken. Dit geldt ook voor de voorstellen over de verzameling en doorgifte van *Advance Passenger Information* (API) die 13 december 2022 zijn verschenen.[48] Daarnaast zal de Commissie in 2023 een voorstel presenteren over de verbetering van een veilige en wederkerige informatie-uitwisseling met derde landen. Het kabinet staat positief tegenover dit laatstgenoemde voorstel en heeft daarbij bijzondere aandacht voor het optimaliseren van het delen van bestaande beschikbare informatie en het investeren in bestaande structuren. Het kabinet is ook positief over het in mei 2022 gepresenteerde voorstel van de Commissie voor een nieuwe confiscatierichtlijn.[49] Dit voorstel voorziet de lidstaten van nieuwe en sterkere handvatten om crimineel vermogen op te sporen, in beslag te nemen en te confisqueren.

De terroristische dreiging in en tegen Nederland en Europa is veelzijdiger en meer diffuus dan voorheen. De Nederlandse jihadistische beweging blijft, mede vanwege de relatief grote omvang en de organisatiegraad, de voornaamste bron van terroristische dreiging voor ons land. Een aanslag vanuit het rechtsextremistische accelerationisme is echter ook voorstelbaar vanwege het inherent gewelddadige gedachtegoed van deze stroming. Tenslotte gaat dreiging uit van een groep anti-overheidsextremisten. Deze beweging praat over gezichtsbepalende gezagsdragers met diepe vijandigheid, fanatisme en fantasieën om op gewelddadige manier het recht in eigen hand te nemen. Daarnaast kan de verspreiding van complottheorieën afbreuk doen aan het publieke vertrouwen in de instituties van de democratische rechtsorde (zoals de politiek, het rechtssysteem, de media en de wetenschap). Deze trend is zichtbaar in meerdere lidstaten, met als meest in het oog springend voorbeeld de Reichsbürgerbeweging in Duitsland.

De komende jaren besteedt het kabinet extra aandacht aan de dreiging die uitgaat van potentieel gewelddadige extremistische eenlingen, ongeacht hun ideologische drijfveren. Daarnaast vraagt de groeiende rol van het online domein om innovatieve (technologische) oplossingen. Oplossingen zijn nodig voor het signaleren en detecteren van gewelddadige extremistische en terroristische content, en ook voor het tegengaan van de verspreiding van deze content. Ook gaat bijzondere aandacht uit naar de inzet op veilige re-integratie van (ex-) gedetineerden. Alle drie zijn punten van zorg in meerdere lidstaten en het kabinet zet actief in op kennisuitwisseling op deze terreinen en waar mogelijk op een versterking van de gezamenlijke EU aanpak. Een coherente EU aanpak van gewelddadig extremistische en terroristische online content kan bijvoorbeeld bijdragen aan de oplossing van grensoverschrijdende aspecten van deze problematiek. Ook kan een EU-aanpak de positie van de lidstaten in de dialoog met de internetsector versterken.

Het kabinet werkt ook graag met andere lidstaten samen om de gezamenlijke weerbaarheid tegen hybride dreigingen, zoals statelijke cyberdreigingen, te vergroten. De Raad werkt aan de verdere ontwikkeling van de hybride *toolbox* met daarin instrumenten om te reageren op hybride dreigingen en activiteiten door statelijke actoren. De *toolbox* omvat ook instrumenten om de weerbaarheid van de Unie tegen dergelijke dreigingen te versterken. De richtlijn veerkracht kritieke entiteiten (CER-richtlijn[50]) en de herziening van de richtlijn

[46] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CONSIL%3AST_14204_2021_REV_1&qid=1675268613904

[47] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CONSIL:ST_15853_2022_INIT

[48] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0729&qid=1674226277041 en https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0731&qid=1671185171755

[49] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/PDF/?uri=CELEX:52022PC0245

[50] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:52020PC0829

netwerk- en informatiebeveiliging (NIS2-richtlijn[51]) vergroten de weerbaarheid van de vitale infrastructuur.

Het kabinet hecht tot slot aan Europese samenwerking voor de aanpak van online seksueel kindermisbruik. Op 11 mei 2022 presenteerde de Commissie een voorstel voor een verordening ter voorkoming en bestrijding van online seksueel kindermisbruik.[52] Dit is een stap op weg naar een gezamenlijke aanpak waarbij zowel Europese overheden als aanbieders van hostingdiensten een verantwoordelijkheid dragen bij het voorkomen en bestrijden van seksueel kindermisbruik en de verspreiding ervan. De oprichting van een Europees Centrum voor het voorkomen en bestrijden van seksueel kindermisbruik kan daarbij heel behulpzaam zijn. Wel is voor het kabinet van belang dat de toekomstige verordening voldoende wordt afgebakend en duidelijke waarborgen omvat om mogelijke inbreuken op fundamentele rechten zoals privacy te voorkomen. Ook mag *end-to-end* encryptie niet onmogelijk worden gemaakt. Verder zal de Commissie in 2023 een voorstel presenteren voor de herziening van de richtlijn ter bestrijding van seksueel misbruik van kinderen. Deze herziening is noodzakelijk vanwege de nieuwe uitdagingen als gevolg van de technologische veranderingen en de noodzaak om de preventie, het onderzoek en de vervolging hiervan te versterken, alsook vanwege de ondersteuning en bescherming van minderjarige slachtoffers. Het kabinet stelt zich constructief op bij de herziening van deze richtlijn.

Migratie
De migratiedruk naar de EU is het afgelopen jaar via alle migratieroutes toegenomen. Het aantal asielaanvragen nadert inmiddels de aantallen van de vluchtelingencrisis uit 2015 en 2016. Dit is zorgelijk en het is van belang dat de EU-lidstaten samen optrekken om meer grip te krijgen op irreguliere migratie. Het grootste gedeelte van de aanvragen in Nederland komt van migranten die, veelal ongeregistreerd, via een andere EU-lidstaat naar Nederland zijn gereisd. Het kabinet zet daarom in op betere registratie en screeningsprocedures aan de buitengrenzen en herstel van de implementatie van de Dublin-afspraken, zodat asielverzoeken worden behandeld in de lidstaat die daarvoor verantwoordelijk is. Ook is het de wens van het kabinet dat snel werk wordt gemaakt van asielgrensprocedures die zorgen voor afhandeling van asielverzoeken aan de buitengrens. Daarnaast dienen de lidstaten die onder aanhoudende disproportionele asieldruk staan, te worden ondersteund via een solidariteitsmechanisme dat een eerlijke verdeling van solidariteit en verantwoordelijkheid tussen lidstaten garandeert. Het kabinet stelt zich constructief op om tot voortgang te komen en kijkt daarbij, waar nodig, ook naar samenwerking met gelijkgezinde en omringende EU-lidstaten.

Daarnaast is het, om grip te krijgen op migratie, van essentieel belang dat goed wordt samengewerkt met belangrijke doorreis- en herkomstlanden om irreguliere migratie te beperken, terugkeer te bevorderen en migranten te beschermen. Dat doet het kabinet door in te zetten op migratiepartnerschappen met deze landen, op basis van gelijkwaardigheid en wederzijdse belangen. De bilaterale inzet van het kabinet en de inzet van de EU liggen hierbij nadrukkelijk in elkaars verlengde. Het kabinet verwelkomt de stappen die al zijn gezet op Europees niveau om de dialoog met partnerlanden te intensiveren. Nederland zal actief bijdragen aan de EU-partnerschappen en zich ervoor inspannen dat het brede EU-instrumentarium bijvoorbeeld op het gebied van handel, hulp, politieke samenwerking en steun bij opvang worden ingezet om deze aanpak kracht bij te zetten, binnen de kaders van internationaal en Europees recht. In de Nederlandse context betekent dit dat pilots voor circulaire en tijdelijke arbeidsmigratie onderdeel kunnen zijn van migratiepartnerschappen. Indien verbetering in de samenwerking uitblijft, kunnen instrumenten worden onthouden die voor derde landen van belang zijn, bijvoorbeeld op het gebied van visa.

Ook biedt de Unie sinds februari 2022 een veilige haven aan ongeveer 4 miljoen ontheemden uit Oekraïne onder de Richtlijn tijdelijke bescherming. Het kabinet acht het blijvend van groot belang dat mensen die Oekraïne ontvluchten een veilige plek in Europa vinden. Het is

[51] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A32022L2555
[52] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX:52022PC0209

daarom belangrijk dat de EU en haar lidstaten voorbereid zijn op eventuele nieuwe instroom van ontheemden als gevolg van intensivering van het conflict. Het kabinet steunt daarom de inzet van de Europese Commissie op goede noodplannen. Daarnaast acht het kabinet het van belang om in Europees verband ook te spreken over consequenties voor opvang van ontheemden op de langere termijn en om daarbij aandacht te hebben voor zowel participatie in de samenleving, als voor terugkeer naar Oekraïne.

Cultuur en media
Op 16 september 2022 presenteerde de Europese Commissie een voorstel voor een Europese verordening over mediavrijheid.[53] Dit voorstel maakt deel uit van de inspanningen van de EU om democratische participatie te bevorderen, desinformatie tegen te gaan en mediavrijheid en pluralisme te waarborgen. Het voorstel komt voort uit het besef dat de vrijheid van de media in toenemende mate onder druk staat in een context van de Russische agressie tegen Oekraïne, hybride conflictvoering en zorgen over de rechtsstaat binnen de EU. Tevens vormt het voorstel een aanvulling op de aanbeveling van de Commissie inzake de bescherming, veiligheid en empowerment van journalisten en op het richtlijnvoorstel over het tegengaan van strategische rechtszaken tegen kritische geluiden van journalisten en mensenrechtenverdedigers (anti-SLAPP-pakket).[54] Het kabinet vindt mediavrijheid een cruciaal onderdeel van de EU-waardengemeenschap. De concrete bedreigingen van de rechtsstaat binnen de EU en de internationalisering door de opkomst van wereldwijde platforms en grote wereldwijd opererende mediabedrijven vragen volgens het kabinet om het vastleggen van specifieke waarborgen in een verordening op Europees niveau. Bij de beoordeling van de voorgestelde maatregelen heeft het kabinet oog voor de effectiviteit en doelgerichtheid ervan in relatie tot de door de Commissie geformuleerde problemen binnen de interne markt. Onderhandelingen over dit voorstel zullen naar verwachting komend jaar in beslag nemen.

De OJCS-Raad van 4-5 april 2022 nam Raadsconclusies aan over bouwen aan een Europese strategie voor het ecosysteem van de culturele en creatieve industrieën. De culturele en creatieve industrie spelen een belangrijke rol in het versterken van onze democratie en waarden en het ontwikkelen van ons inlevingsvermogen. Het kabinet zal de voorstellen voor de lidstaten, indien nodig en gewenst, verder in de praktijk brengen en de Commissie volgen in de uitwerking van de voorgestelde strategie. Ook wordt verder uitvoering gegeven aan het New European Bauhaus initiatief van de Commissie waarin de verbinding wordt gemaakt tussen *Green Deal*, het cultuurdomein en de fysieke leefomgeving.

In dezelfde Raad namen de Europese ministers van cultuur en media een verklaring aan over de situatie in Oekraïne. Daarin betuigen zij hun gezamenlijke steun aan en solidariteit met Oekraïense kunstenaars, journalisten en cultuur- en mediaprofessionals. Ook spreken ze hun bereidheid uit hen te helpen. Verder uiten ze hun zorgen over het erfgoed in Oekraïne. De komende jaren is er extra aandacht voor de bescherming van Oekraïens erfgoed en cultuur, en voor het creëren van *safe havens* voor culturele professionals. Dit past binnen Nederlands Internationaal Cultuurbeleid, aangezien Oekraïne recent is toegevoegd als focusland.[55]

In de OJCS-Raad van november 2022 is er een resolutie over het nieuwe werkplan cultuur voor de periode 2023-2026 aangenomen. Het werkplan kent vier prioriteiten, te weten culturele professionals, het versterken van cultuurparticipatie, cultuur voor duurzame ontwikkeling en het versterken van de culturele dimensie van de externe betrekkingen van de EU. Onder deze prioriteiten zijn verschillende acties voorzien, die door de voorzitterschappen en de Commissie in samenwerking met de lidstaten worden uitgevoerd.

---

[53] Kamerstuk 22 112, nr. 3553 (BNC Fiche Europese Media Vrijheid Verordening en Aanbeveling redactionele onafhankelijkheid en transparantie mediaeigendom)
[54] Aanbeveling (EU) 2022/758 van de Commissie van 27 april 2022 over de wijze waarop journalisten en mensenrechtenverdedigers die betrokken zijn bij publieke participatie kunnen worden beschermd tegen kennelijk ongegronde of onrechtmatige gerechtelijke procedures ("strategische rechtszaken tegen publieke participatie") (PB L 138 van 17.5.2022, blz. 30).
[55] Voortgangsrapportage ICB. Tweede Kamer, 2022-2023, 31 482, nr. 17.

Met het werkplan komt er ook aandacht voor cultuur en klimaat, erfgoed in crisissituaties en de bestrijding van de illegale handel in cultuurgoederen.

Gezondheidszorg
De afgelopen jaren is de meerwaarde van de EU op het gebied van samenwerking en ondersteuning van de Europese volksgezondheid evident gebleken. De COVID-19 pandemie toonde de onlosmakelijke verbondenheid tussen de volksgezondheidssituatie in Nederland en wereldwijde ontwikkelingen en uitdagingen. Met de Nederlandse mondiale gezondheidsstrategie 2023-2030 schaalt het kabinet zijn inzet op het terrein van mondiale gezondheid op. In de strategie wordt nadrukkelijk gekeken hoe samenwerking met de EU verder kan worden versterkt en slagkracht van de EU beter kan worden benut. In november 2022 presenteerde de Europese Commissie de EU mondiale gezondheidsstrategie. Met deze strategie ambieert de EU haar leiderschap en bijdrage aan mondiale gezondheid te versterken. Het kabinet zal, in lijn met de Nederlandse mondiale gezondheidsstrategie, toezien op een ambitieuze uitwerking van de EU strategie.

Het kabinet zet zich in om de pandemische paraatheid te vergroten en de Europese samenwerking daarbij te benutten. De Europese coördinatie en samenwerking op pandemische paraatheid is geen doel op zich; essentieel is dat deze meerwaarde heeft voor de gezondheid van de Europese burger. Hierbij blijven lidstaten elk verantwoordelijk voor de organisatie en financiering van hun respectievelijke zorgstelsels.

Het kabinet steunt het totstandbrengen van de EU Gezondheidsunie, met name wanneer deze zich richt op het versterken van de leveringszekerheid van medische producten, het borgen van publieke belangen, het tijdig signaleren van dreigingen en het versterken van de rol van de EU bij de verbetering van mondiale gezondheidszorg. Hierbij past het benutten van de versterkte mandaten van de Europese agentschappen ECDC (*European Centre for Disease Prevention and Control*) en EMA (*European Medicines Agency*). Deze agentschappen zijn een adequaat instrument voor monitoring, signaling, advisering en gerichte handeling. Dit geldt ook voor de *Health Emergency and Response Authority* (HERA) die is opgericht met het doel de activiteiten rondom onderzoek en ontwikkeling, productie, aankoop en eerlijke verdeling van essentiële medische producten te bundelen om zo de EU meer weerbaar te maken. De HERA zal intensief moeten samenwerken met lidstaten, private partijen en agentschappen als ECDC en EMA. De verdeling van bevoegdheden tussen de Unie en lidstaten is en blijft een aandachtspunt in deze context.

Open strategische autonomie van de EU speelt ook een rol in de topsector *Life Science & Health* (LSH); de innovatiekracht en slimme industriepolitiek moet in deze sector worden gestimuleerd. Dit kan een bijdrage leveren aan de publieke gezondheid en de betaalbaarheid van de zorg in de lidstaten. De innovatiekracht en slimme industriepolitiek zal ook tot uiting moeten komen in de versterking van de Europese farmaceutische strategie die in 2023 een stap verder wordt gebracht. Het kabinet blijft hierbij de aandacht vestigen op het belang van de "*one-health*" benadering. Het kabinet zal deze benadering ook concreet in de praktijk brengen, bijvoorbeeld in de aanpak van de dreiging van antimicrobiële resistentie (AMR) en zoönosen. Ook is het kabinet van mening dat Europese samenwerking en uitwisseling van gezondheidsgegevens voor zowel primair als secundair gebruik met de juiste waarborgen ten goede komt aan de kwaliteit van zorg voor de patiënten in de verschillen de EU-lidstaten, waaronder Nederland. Het kabinet stelt zich om deze reden actief op in de onderhandelingen over het wetsvoorstel voor een EU ruimte voor gezondheidsgegevens (EHDS). Het kabinet zet zich actief in voor het bundelen van kennis en expertise om de grote groep patiënten die langdurig getroffen wordt door Covid perspectief te bieden.

De Europese Commissie zet met haar werkprogramma voor 2023 onder andere in op vaccineren tegen kankers die te voorkomen zijn. Dit is onderdeel van het integrale EU Kankerbestrijdingsplan. Ook zet de Commissie in op een tabaksvrije generatie in 2040 met aandacht voor een herziening van de Raadsaanbeveling inzake rookvrije ruimte. Een integrale aanpak van het verbeteren van de mentale gezondheid is ook een speerpunt van de Commissie voor komend jaar. Nederland steunt deze ambities en ziet meerwaarde in het

verder bevorderen van een gezonde leefstijl en preventie middels een brede en integrale benadering.

Crisismanagement en civiele bescherming
De Commissie heeft de afgelopen periode gewerkt aan het uitbreiden of aanpassen van specifieke crisisinstrumenten zoals de instrumenten die onderdeel zijn van het mechanisme voor civiele bescherming van de Unie (UCPM), het voorstel voor een verordening over ernstige grensoverschrijdende bedreigingen van de gezondheid[56], de HERA, het voorstel voor een dataverordening[57], het voorstel voor een noodinstrument voor de eengemaakte markt (SMEI)[58] en het voorstel voor een verordening over halfgeleiders.[59] Het kabinet vindt het belangrijk dat er een duidelijke afbakening is tussen de verschillende instrumenten en stuurt aan op een helder overzicht van de onderlinge verhouding.

Het kabinet blijft daarnaast inzetten op het verbeteren van de Europese crisisrespons in Raadsverband. Het Raadsinstrument geïntegreerde regeling politieke crisisrespons (IPCR) moet volgens het kabinet een meer strategisch en agenda-zettend forum zijn. Dat forum moet zorgen voor een betere en effectievere sectoroverstijgende coördinatie tussen lidstaten voorafgaand aan en in tijden van crisis met inachtneming van bestaande bevoegdheden en verantwoordelijkheden.

Het UCPM wordt verder versterkt. De Commissie en de lidstaten zijn het onder meer eens geworden over het versneld uitvoeren van de plannen voor de aanschaf van rescEU-blusvliegtuigen die ingezet kunnen worden bij ernstige bosbranden. Het mechanisme is gebaseerd op solidariteit en beoogt voor te bereiden op rampen en crises zoals de energiecrisis, pandemieën en chemische, biologische, radiologische en nucleaire incidenten. Het kabinet steunt deze plannen en onderstreept daarbij steeds de verantwoordelijkheid van lidstaten voor het versterken van hun nationale crisisbeheersing en het belang van investeren in preventie. Op het gebied van preventie hebben de Commissie en lidstaten vooruitgang geboekt; binnen het preventie-instrument *Knowledge Network* wisselen lidstaten ervaringen over de crisisaanpak uit, worden evaluaties uitgevoerd en doen lidstaten voorstellen voor de versterking van het EU-mechanisme en de nationale crisisbeheersing.

Onderwijs
Op onderwijsgebied heeft de Raad afgelopen jaar een Raadsaanbeveling aangenomen over trajecten voor succes op school. Deze aanbeveling richt zich op het creëren van een schoolomgeving die ervoor zorgt dat zoveel mogelijk leerlingen zo ver mogelijk kunnen komen in het onderwijs. Het voorstel past bij het in 2021 vastgestelde Europese streefdoel om voortijdig schoolverlaten binnen de Europese Unie te verminderen. Ook zijn er Raadsconclusies aangenomen over de manier waarop de (Europese) leermobiliteit van leraren bevorderd kan worden, met als achterliggend idee dat onderlinge uitwisselingen bevorderlijk zijn voor de carrières van leraren en voor het Europese onderwijs. In het kader van de Europese Onderwijsruimte is in april 2022 het Europese Universiteiten Initiatief verder uitgewerkt middels een Europese strategie voor universiteiten en een Raadsaanbeveling over transnationale samenwerking in het hoger onderwijs. In de Raad van 16 juni 2022 is een Raadsaanbeveling aangenomen over leren voor de groene transitie en duurzame ontwikkeling. Ook zijn op initiatief van het Tsjechische voorzitterschap Raadsconclusies aangenomen die zich richten op welzijn van leerlingen in digitaal onderwijs. Er werd ook nadrukkelijk en herhaaldelijk stilgestaan bij de Russische agressie tegen Oekraïne en de gevolgen hiervan voor het onderwijs in de lidstaten. Dit betreft onder andere de toegenomen druk op nationale onderwijssystemen en mobiliteitsvraagstukken voor Oekraïners die onderwijs krijgen in EU-lidstaten. Naar verwachting zal dit thema ook in 2023 de aandacht blijven vragen.

[56] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52020PC0727&qid=1675288627651
[57] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0068&qid=1675288981022
[58] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0459&qid=1675289065010
[59] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0046&qid=1675289159093

In november 2022 heeft de Commissie het eerste voortgangsrapport gepresenteerd over de realisering van de Europese onderwijsruimte in 2025[60], tegelijk met het jaarlijkse *Education and Training Monitor* rapport 2022. In 2021 heeft de Raad hierom verzocht als basis voor een tussentijdse reflectie, vooruitlopend op de eindevaluatie van de resultaten in het streefjaar 2025. In het rapport wordt ingegaan op de voortgang in de realisatie van de in 2021 afgesproken EU-streefdoelen en de ervaringen met de hervormde *governance*. Ook gaat de Commissie in op thema's die verdere aandacht krijgen tot 2025, zoals de digitale transitie, leven lang ontwikkelen, mobiliteit en hoger onderwijs. Daarnaast beschrijft de Commissie alle lopende en voorgenomen acties op EU niveau en in co-creatie met de lidstaten. Nederland heeft al langer aangedrongen op een dergelijk totaaloverzicht en verwelkomt dit. Onder het Zweedse voorzitterschap zal dit voortgangsrapport in de Raad besproken worden. De Nederlandse inbreng zal mede op basis van input van het Nederlandse onderwijsveld worden bepaald.

Daarnaast zal het Zweedse voorzitterschap de nadruk leggen op vaardigheden en competenties voor de groene transitie en wederzijdse erkenning van diploma's in het hoger onderwijs. Specifieke Commissievoorstellen die in 2023 zijn aangekondigd en naar verwachting in de Raad zullen worden behandeld betreffen twee Raadsaanbevelingen over digitaal onderwijs en digitale vaardigheden en een actualisering van het huidige EU leermobiliteitskader met als doel om leermobiliteit in alle onderwijssectoren te vergemakkelijken. Het kabinet ziet leermobiliteit als aanjager voor het verbeteren van onderwijskwaliteit en de persoonlijke en professionele ontwikkeling van lerenden. In dit kader zal het kabinet aandacht vragen voor de noodzaak van evenwichtige en gebalanceerde mobiliteit. De Commissie zal in 2023 komen met een voorstel voor een Raadsaanbeveling om de Europese samenwerking op het gebied van kwaliteitszorg in het hoger onderwijs te versterken en zo ook de onderlinge erkenning van diploma's te stimuleren. Deze aanbeveling zal bijdragen aan de intensivering van grensoverschrijdende samenwerking in het hoger onderwijs. Tenslotte zal de Commissie een Europees diplomalabel en juridisch statuut voor multinationale universitaire allianties ontwikkelen op basis van pilots, in een nog te bepalen vorm.[61] Deze pilots starten begin 2023, en voor Nederland is het belangrijk dat deze zorgvuldig geëvalueerd worden voordat er wordt overgegaan tot bredere implementatie.

[60] Kamerstuk 22 112, nr. 2965
[61] Kamerstuk 22 112, nr. 3353 (BNC fiche Mededeling Europese strategie voor universiteiten en Raadsaanbeveling transnationale samenwerking hoger onderwijs)

Een nieuwe impuls voor de Europese democratie
De Unie en haar lidstaten zijn alleen sterk als de fundamenten krachtig zijn: eerbiediging van de beginselen van de rechtsstaat, democratie en respect voor mensenrechten. Het kabinet blijft zich onvermoeibaar inzetten voor de naleving van deze fundamentele waarden in de hele Unie, onder meer door de Commissie aan te moedigen en te steunen in het benutten van het gehele rechtsstaatinstrumentarium. Ook zal het kabinet constructief meewerken aan de verbetering van de democratische legitimiteit en het vergroten van transparantie en integriteit binnen de Unie zelf.

Afgelopen jaar sloot de EU de Conferentie over de Toekomst van Europa. Wat het kabinet betreft eindigt burgerbetrokkenheid niet met de Conferentie, integendeel; de Conferentie geeft een nieuwe impuls aan de betrokkenheid van de Nederlandse burgers bij de EU. Daarom zullen in 2023 de burgerdialogen over actuele Europese onderwerpen worden voortgezet. Een nieuwe Europawet zal de besluitvorming binnen de EU transparanter maken voor burgers en de beide Kamers.

Rechtsstaat
Het kabinet blijft zich, samen met gelijkgezinde lidstaten, hard maken voor de bescherming van de rechtsstaat in de Europese Unie. Het is hierbij van belang dat het gehele rechtsstaatinstrumentarium zo effectief mogelijk wordt ingezet om rechtsstaatsproblematiek te voorkomen, te signaleren, en waar nodig aan te pakken.[62] Het kabinet steunt de Commissie in haar rol als hoedster van de Verdragen en roept haar op deze rol daadkrachtig te vervullen. Het is in dit licht positief dat de Commissie in 2022 voor het eerst over is gegaan tot de inzet van de MFK-rechtsstaatsverordening ter bescherming van de EU-begroting tegen de corruptieproblematiek in Hongarije. Ook steunt het kabinet de inzet van de Commissie om de mogelijkheden te benutten die het uitvoeringsbesluit van de faciliteit voor herstel en veerkracht (RFF) biedt om hervormingen op gebied van rechtsstatelijkheid af te dwingen. Dit betekent dat de EU gedurende de looptijd van het herstelfonds tot en met 2026 over een belangrijk aanvullend drukmiddel beschikt op het terrein van de rechtsstaat. Het kabinet zal er op toezien dat er pas over wordt gegaan tot betaling uit het herstelfonds als Hongarije en Polen de relevante mijlpalen volledig hebben gerealiseerd. Hiernaast blijft het kabinet de Commissie onder andere aansporen adequaat gebruik te maken van inbreukprocedures om de openstaande problemen inzake rechterlijke onafhankelijkheid te adresseren. Ook dringt het kabinet bij de Commissie aan om naleving af te dwingen van arresten van het EU Hof van Justitie die niet worden nagekomen, inclusief waar nodig het vorderen van geldelijke sanctie.

Corruptie heeft een sterk ondermijnend effect: het tast het vertrouwen in de overheid aan, het beïnvloedt de kwaliteit van publieke dienstverlening in negatieve zin en het is nadelig voor de economische ontwikkeling en het ondernemersklimaat binnen de private sector. Daarom dient corruptie vanuit een brede en integrale benadering te worden voorkomen en bestreden. De Commissie heeft voorstellen aangekondigd voor 2023 om corruptie op te nemen in haar sanctieregeling op het gebied van mensenrechten. De Commissie heeft verder maatregelen aangekondigd om het Europese anti-corruptiewetgevingskader te actualiseren. Het kabinet hecht veel waarde aan een integrale aanpak voor de preventie en bestrijding van corruptie, ook binnen de EU, waarbij rekening wordt gehouden met de in Nederland geldende (fundamentele) rechtsbeginselen en principes. Het kabinet kijkt uit naar de aangekondigde voorstellen, zodat zij deze inhoudelijk kan beoordelen en hierover met andere lidstaten van gedachten kan wisselen.

Het Europees Openbaar ministerie (EOM) vergroot de effectieve fraudebestrijding in de EU. Om die reden blijft het kabinet, in lijn met moties Sjoerdsma[63], lidstaten die nog niet aan het EOM deelnemen, inclusief Hongarije en Polen, aansporen om deel te nemen aan het EOM.

[62] Zie voor een volledig overzicht: Kamerbrief over Overzicht EU-rechtsstaatinstrumentarium | Kamerstuk | Rijksoverheid.nl.
[63] Kamerstuk 21 501-02, nr. 2312 en Kamerstuk 21 501-02, nr. 2543

Grensoverschrijdende justitiële samenwerking
Grensoverschrijdende justitiële samenwerking tussen EU-lidstaten is hard nodig om de toegang tot het recht in grensoverschrijdende civiele rechtsprocedures te vergroten en om grensoverschrijdende criminaliteit aan te pakken (zie ook hoofdstuk 5). Het kabinet verwelkomt het initiatief van de Commissie om enerzijds de rechtsstelsels van de EU toegankelijker en effectiever te maken voor burgers en bedrijven in grensoverschrijdende zaken en anderzijds de digitale informatie-uitwisseling tussen lidstaten op zowel civiel als strafrechtelijk gebied te verplichten[64]. Inmiddels zijn Raadsposities bereikt over deze voorstellen, waarbij Nederland enkele belangrijke punten heeft bereikt met betrekking tot met name vragen over de implementatie en kosten. Het kabinet is voorstander van een stap-voor-stap aanpak waarbij rekening gehouden wordt met een realistische implementatie, kostenraming en uitvoering. De rechtshandhavingsautoriteiten moeten zijn uitgerust om ook in het digitale domein de rechtsstaat te kunnen handhaven. Het kabinet is dan ook verheugd dat op 25 januari jl. politiek akkoord is bereikt over het onderhandelingsresultaat van de triloog van het *e-evidence* pakket.[65] De Richtlijn en de Verordening worden op korte termijn formeel voor akkoord aan de Raad voorgelegd. Het kabinet is voornemens hier mee in te stemmen. Hiermee krijgen rechtshandhavingsautoriteiten beter en grensoverschrijdend toegang tot elektronisch bewijsmateriaal. Ook de bereikte Raadspositie over het voorstel van de Commissie voor de oprichting van een online samenwerkingsplatform ter ondersteuning van gemeenschappelijke onderzoeksteams[66] draagt bij aan de aanpak van grensoverschrijdende criminaliteit.

Op het gebied van materieel strafrecht wordt de samenwerking tussen de lidstaten versterkt met het voorstel van de Commissie om de richtlijn inzake de bescherming van het milieu door middel van het strafrecht te herzien.[67] Deze herziening zal naar verwachting een belangrijke bijdrage leveren aan het voorkomen en stevig sanctioneren van milieudelicten. De Raad heeft een algemene oriëntatie vastgesteld en momenteel lopen de onderhandelingen met het Europees Parlement. Het op 19 december 2022 gepresenteerde voorstel voor de herziening van de richtlijn voor het tegengaan van mensenhandel[68] kan bijdragen aan verbetering van zowel de nationale als de internationale aanpak van mensenhandel.

Consumentenbescherming
Met een wijziging van de verordening die de samenwerking op het gebied van consumentenbescherming regelt, wil de Commissie ervoor zorgen dat de rechten van consumenten zowel online als offline worden beschermd en gehandhaafd. Ook moeten onderzoeken naar inbreuken op het consumentenrecht effectiever worden. Het kabinet ondersteunt de doelstellingen van de Commissie bij deze herziening en kijkt uit naar het voorstel.

Europese Democratie
Het lopende actieplan voor de Europese democratie uit 2020 (*European Democracy Action Plan*, EDAP) is breed van opzet en gaat in op transparantie van gerichte politieke reclame, eerlijke en vrije verkiezingen, financiering van Europese politieke partijen, desinformatie, informatieveiligheid, participatie, inclusiviteit, veiligheid en vrijheid van journalisten, transparantie van media eigendom, buitenlandse inmenging en beïnvloeding en mediageletterdheid.

---

[64] Voorstel voor een verordening van het Europees Parlement en de Raad betreffende de digitalisering van de justitiële samenwerking en de toegang tot de rechter in grensoverschrijdende burgerlijke, handels- en strafzaken, en tot wijziging van bepaalde handelingen op het gebied van justitiële samenwerking, COM (2021) 759
[65] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52018PC0225&qid=1675446506938
[66] Op 13 december 2022 hebben het EP en de Raad een voorlopig akkoord bereikt over de tekst in het kader van de triloog.
[67] 1_1_179760_prop_dir_env_en.pdf (europa.eu)
[68] https://eur-lex.europa.eu/legal-content/NL/TXT/?uri=CELEX%3A52022PC0732

Tijdens de *State of the Union* 2022 kondigde de voorzitter van de Commissie aan dat er een *Defense of Democracy Package* zal volgen in het komende jaar. Onder meer om buitenlandse beïnvloeding verder tegen te gaan. Uit gesprekken met de Commissie volgt dat dit pakket naar verwachting voor de zomer van 2023 wordt gepresenteerd. Het pakket zal uit twee onderdelen bestaan: i) een wetgevend voorstel dat ons democratisch systeem moet beschermen tegen buitenlandse inmenging en ii) een herziening van het *European Democracy Action Plan.*

Het kabinet onderschrijft de door de Commissie genoemde noodzaak om onze grondrechten en gedeelde waarden, zoals gelijkheid en de democratische rechtsstaat, te verdedigen. Tevens staat het kabinet positief tegenover een verdieping van het *European Democracy Action Plan* middels een *Defence of Democracy Package*. Het kabinet beraadt zich nog op haar standpunt, volgt de uitwerking met belangstelling en zal de Tweede Kamer informeren.

Voor het kabinet is en blijft het versterken van de democratische legitimiteit van de EU een belangrijk uitgangspunt. Daarom onderzoekt het kabinet, in lijn met het coalitieakkoord, de mogelijkheid om het systeem van *spitzenkandidaten* bij Europese verkiezingen te verbeteren. Dit systeem is opgenomen in het voorstel van het Europees Parlement voor de herziening van de Europese Kieswet. Het kabinet heeft het kabinetsstandpunt over de verbetering van het *spitzenkandidaten*-systeem en de herziening van de Europese Kieswet in juni 2022 aan de Kamer gestuurd er daarover het debat met de Kamer gevoerd. Onlangs zijn in Raadsverband de onderhandelingen gestart over de Europese Kieswet. De lidstaten hebben bezwaren tegen verschillende onderdelen van het voorstel van het Europees Parlement. Gelet hierop acht het kabinet het niet realistisch dat een nieuwe Kiesakte voor de Europese verkiezingen van 2024 in werking treedt. Het kabinet is voorstander van het verbeteren van het systeem voor *spitzenkandidaten* en staat op voor een verkenning of het mogelijk is om eventueel buiten de Kiesakte om een politiek, juridisch niet-bindend commitment vanuit de Raad te bereiken. De Kamer wordt over het vervolg conform de gemaakte informatie-afspraken geïnformeerd.

De onderhandelingen over de verordening inzake financiering van Europese politieke partijen en stichtingen en over de verordening inzake transparantie en gerichte politieke reclame lopen nog. De Commissie roept op tot afronding van de onderhandelingen voor de Europese verkiezingen in 2024. Het kabinet ondersteunt de inzet op transparantie die aan deze voorstellen ten grondslag ligt omdat dit kiezers in staat stelt een goed oordeel te vormen op basis waarvan zij hun stemkeuze kunnen baseren. De inzet van Nederland zal in lijn zijn met eerdere communicatie richting de Kamer. De Kamer zal ook hier conform de gemaakte informatie-afspraken over geïnformeerd worden.

Burgerparticipatie
De Conferentie over de Toekomst van Europa was een unieke oefening in participatieve democratie op Europese schaal, en een manier om de Europese beleidsvorming te verbeteren. Aan de hand van ideeën van Europese burgers slaagde de Conferentie erin een ambitieuze en inspirerende visie voor de EU te ontwikkelen. Daarmee heeft de Conferentie de relevantie van burgerparticipatie onderstreept. Eveneens heeft de Conferentie aangetoond dat burgers de mogelijkheid om hun mening te geven waarderen en verwelkomen. Het kabinet ziet burgerparticipatie op Europees niveau als een waardevol instrument om democratische veerkracht van binnenuit te vergoten en het gesprek over de toekomst van de Unie aan te gaan.

De Europese Commissie heeft in haar werkprogramma voor 2023 bekend gemaakt de Europese burgerpanels voort te zetten en de Europese burger te zullen blijven betrekken in de beleidsvorming. Per 2023 zal er in de nieuwe generatie burgerpanels gedebatteerd worden over initiatieven met betrekking tot voedselverspilling, leermobiliteit en virtuele werelden. Daarnaast beoogt de Commissie de online betrokkenheid van burgers en jongeren te vergroten door middel van een actualisering van het *'Have your say'* portaal. Het kabinet verwelkomt de voortzetting van de burgerpanels en steunt de Commissie bij haar inzet om de burger te blijven betrekken bij de Europese beleidsvorming.

Het kabinet ziet het als een kerntaak om de Nederlandse burger bij de Europese Unie te betrekken door deze te informeren, actief te luisteren naar wat de burger van de Unie verwacht en draagvlak te creëren. De Nederlandse burgerconsultaties *Kijk op Europa* hebben aangetoond dat burgerdialogen een goed instrument zijn om kwalitatief hoogwaardige informatie te delen en op te halen. Aldus hebben deze dialogen een toegevoegde waarde in het arsenaal van informatie- en communicatiemiddelen. Om die reden organiseert het kabinet in 2023 en 2024 nieuwe burgerdialogen. Om het brede Nederlandse publiek te informeren over de EU zullen de burgerdialogen ondersteund worden met verschillende communicatiemiddelen. Met deze plannen geef het kabinet uitvoering aan de moties van het lid van de Eerste Kamer Koole (35403, G en 35982, G). Deze plannen worden verder toegelicht in verschillende Kamerbrieven[69] over de informatievoorziening over de EU.

Transparantie en de Europawet
Nederland zet zich sinds lange tijd samen met een aantal gelijkgezinde lidstaten in voor meer transparantie binnen de EU. In 2019 presenteerde Nederland samen met negen andere lidstaten het non-paper *increasing transparency and accountability of the EU* met daarin concrete suggesties ter modernisering van transparantie in de Raad en het EU-besluitvormingsproces.[70] Deze inzet leverde een aantal concrete resultaten op, waaronder een grotere transparantie van trilogen.[71] In september 2021 heeft Nederland samen met Duitsland en Denemarken een *transparency pledge*[72] gelanceerd in de marge van de Conferentie over de toekomst van Europa en in maart 2022 een online evenement als opvolging van de *pledge* georganiseerd.[73] De aanbevelingen die voortvloeien uit de Conferentie over de toekomst van Europa geven een nieuwe impuls aan de inzet voor meer transparantie binnen de EU. Binnen de Raad, het EP en de Commissie vinden discussies plaats over het opvolgen van de uitkomsten van de Conferentie voor de Toekomst van Europa, waaronder de aanbevelingen over transparantie.[74] Het kabinet blijft in deze discussies aandacht besteden aan het verbeteren van transparantie.

De inzet van het Nederlandse kabinet om het EU-transparantiebeleid te moderniseren en de EU-besluitvormingsprocedure inzichtelijker en toegankelijker te maken gaat onverminderd door.[75] Zo blijft het kabinet inzetten op de niet-gerealiseerde punten uit het non-paper van 2019, waaronder i) de herziening van de transparantieverordening ii) de herziening van de interne *Limité*-richtsnoeren van de Raad zodat minder Raadsdocumenten de *Limité*-markering krijgen en de *Limité*-markering van documenten tijdig wordt opgeheven en iii) het toezien op snelle totstandkoming en ingebruikname van de inter-institutionele wetgevingsdatabase (*One-stop IT-shop*). Verder hebben de corruptieaantijgingen in het Europees Parlement de discussie over de oprichting van een onafhankelijke instantie voor ethiek een nieuwe impuls gegeven. De Commissie nam de oprichting van deze instantie reeds op in de politieke beleidslijnen 2019-2024 en kondigde recentelijk aan om in de eerste helft van 2023 met een voorstel te komen.

Op nationaal niveau werkt het kabinet momenteel aan een voorstel voor een Europawet.[76] Het kabinet beoogt met de Europawet besluitvormingsprocessen in de EU transparanter te maken voor burgers en nationale parlementen en de resultaten en toegevoegde waarde van

[69] https://open.overheid.nl/repository/ronl-9c600225c717a1670a0d2acabd04136a709149cb/1/pdf/kamerbrief-inzake-uitvoering-over-een-publieksdiscussie-over-de-toekomst-van-europa.pdf, https://open.overheid.nl/repository/ronl-f63300a89f85381074c615c13ba28759e2c77b29/1/pdf/kamerbrief-inzake-uitvoering-van-motie-koole-ii-35982-g.pdf, https://www.rijksoverheid.nl/documenten/kamerstukken/2022/12/19/kamerbrief-inzake-reactie-op-de-brief-van-2-november-jl-uitvoering-motie-koole-ii
[70] https://www.permanentrepresentations.nl/documents/publications/2019/06/18/non-paper---transparency-and-accountability"
[71] Zie ook Verslag Informele Videoconferentie van de leden van de Raad Algemene Zaken d.d. 15 juli 2020
[72] https://www.permanentrepresentations.nl/documents/publications/2021/09/23/transparency-pledge
[73] https://futureu.europa.eu/es/processes/Democracy/f/5/meetings/136392
[74] Kamerstuk nr. 35982-6
[75] Kamerstuk 22 112, nr. 3244, en kamerstuk 21 501-20, nr. 1741
[76] Kamerstuk 22 112, nr. 3432

EU-beleid zichtbaarder te maken. Dit doet de wet door de afspraken over de EU-informatievoorziening aan beide Kamers wettelijk te verankeren. Een goede informatiepositie van het parlement is van belang voor de democratische controle op het handelen van het kabinet tijdens de onderhandelingen over Europese aangelegenheden, de invloed van het parlement op het EU-besluitvormingsproces, en voor de democratische legitimiteit van Europese besluitvorming. Het streven van het kabinet is om het wetsvoorstel in het voorjaar van 2023 in (internet)consultatie te geven en vervolgens in juli 2023 voor advies voor te leggen aan de Afdeling Advisering van de Raad van State.